

LÕIMITUD ÕPPE MATERJALID

PEIPSI JÄRVE TEEMADEL

III KOOLIASTMELE

Käesolev kogumik valmis Eesti-Vene piiriülese koostöö programmi 2014–2020 rahalise abiga projektis CuNaHe: Improved network of formal and informal education institutes to support Cultural and Natural Heritage of the Lake Peipsi/Chudskoe-Pskovskoe region. Projekti koduleht: www.ctc.ee/projektid/kaimasolevad-projektid/cunahe

Eesti-Vene piiriülese koostöö programmi 2014–2020 eesmärk on edendada piiriülest koostööd Eesti Vabariigi ja Vene Föderatsiooni vahel, et soodustada sotsiaalmajanduslikku arengut mõlemal pool ühist piiri.

Programmi koduleht: www.estoniarussia.eu

Väljaande sisu eest vastutavad ainuisikuliselt Räpina Ühisgümnaasium ja Petseri 3. Keskkool ning selles kajastatu ei peegelda mingil juhul Programmis osalevate riikide ega Euroopa Liidu seisukohti.

SISSEJUHATUS

See metoodiline materjal on valminud Eesti-Vene piiriülese koostöö projekti „CuNaHe: Formaalsete ja mitteformaalsete haridusasutuste võrgustiku koostöö tugevdamine Peipsi-Pihkva järve piirkonna kultuuri- ja looduspärandi säilitamise ja edendamise toetamiseks“ ühe väljundina. Projekti toetas Eesti-Vene piiriülese koostöö programm 2014–2020.

Projekti fookuses on Peipsi piirkonna ühise kultuuri- ja looduspärandi käsitlemine läbi uuenduslike hariduslike meetodite ja aktiivõppe, mis omakorda aitab kaasa teadlikkuse suurenemisele piirkonnast ning selle edendamisele. Usume, et kui inimesed on teadlikud oma kodupiirkonna unikaalsusest, selle loodus- ja kultuuripärandi rikkusest, on nad ka rohkem motiveeritud seda säilitama ja edendama.

Kogumiku materjalid valmistasid Räpina Ühisgümnaasiumi ja Petseri 3. Keskkooli õpetajad.

Teemad:

- Peipsi järve bioloogiline mitmekesisus
- Ajalugu ja kultuur Peipsi- Pihkva järve piirkonnas
- Kultuur ja keeled Peipsi-Pihkva järve piirkonnas

Kogumik koosneb teoreetilisest materjalist, viidetest ja töölehtedest. See on mõeldud kasutamiseks III kooliastmes (7.–9. klassis). Parema loetavuse huvides ei ole kasutatud tekstisest viitamist, kuid kasutatud allikad on ära toodud iga osa lõpus.

Peipsi järv (maps.google.com)

pikkuse liivarannaga. Emajõe suudmes laiub aga turbarand, mis on kohati nii tihedalt kinni kasvanud, et sellest on raske läbi pääseda isegi paadiga.

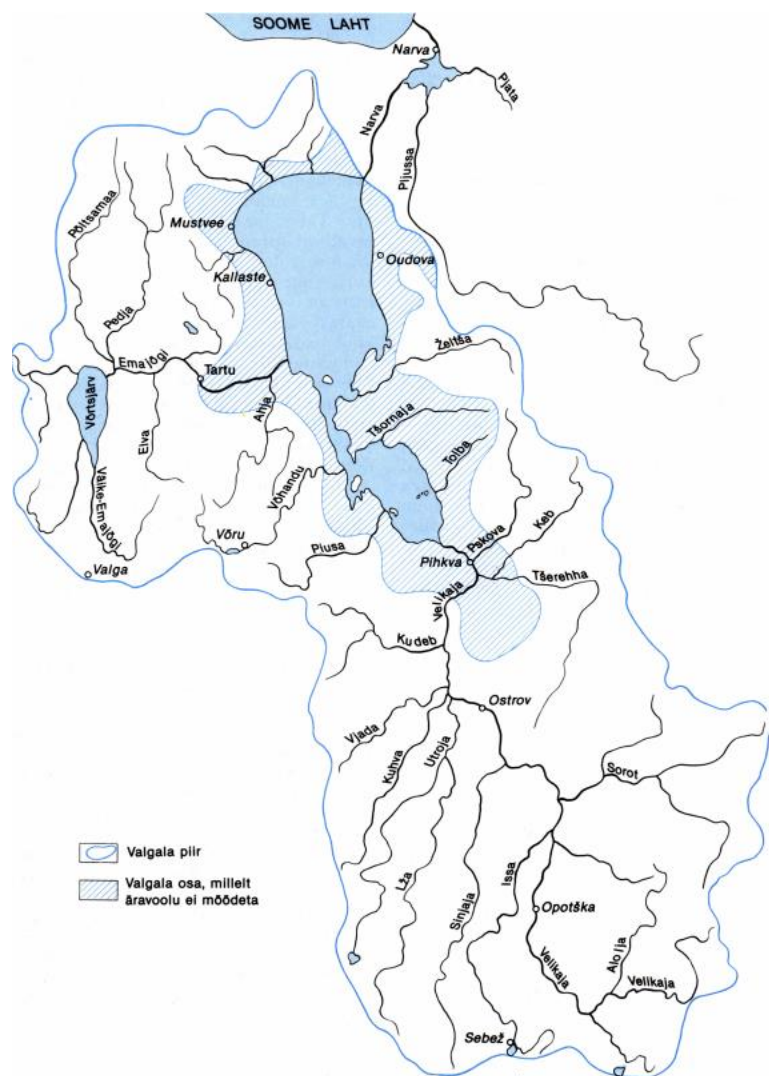
Peipsi kogub oma vee 47 814 km² suuruselt valgalalt. Sellest ligi kaks kolmandikku jääb Venemaale, kolmandik Eesti territooriumile, väike osa Lätimaale ja üks pisike soine nurk ulatub ka Valgevenes. Peipsi järve suubuvast umbes 240 vooluveekogust neli suurimat on Velikaja jõgi, Suur-Emajõgi, Võhandu jõgi ja Želtša jõgi. Nende valgalade pindala moodustab üle 80% kogu järve valgalast. Nimetatud jõed on ka kõige pikemad, neist pikim Velikaja (umbes 430 km).

Peipsi järve vee kvaliteet sõltub valdavalt temasse suubuvate jõgede reostuskoormusest. Kogu valgalas on tugev majandustegevuse mõju: jõgedesse jõuab reovesi nii maa-asulatest kui toidutööstuse ettevõtetest. Põllumajanduslik reostus lisab vette toitaineid ja keemilisi ühendeid, mis avaldavad mõju veekogude ökosüsteemile.

Peipsi ainus väljavool, 77 km pikkune Narva jõgi, algab järve kirdenurgast ja suubub Soome lahte. Narva jõkke voolab järvest keskmisel aastal üle 12 km³ vett, mis moodustab umbes poole järve veemahust ja 3% Läänemerre voolavast mageveest.

Peipsi järve piirkonna keskkonnanõukaitse eesmärk on järve ja tema valgala veekogude hea ökoloogilise seisundi saavutamine ja säilitamine. Selleks on kõige olulisem vees fosforiühendite sisalduse vähendamine.

Veekogu üks olulisem iseloomulik tunnus on vee hulk ja selle muutumine. Nagu kõigil parasvöötme järvedel, nii koosneb ka Peipsil veerežiimi aastane tsükkel kahest madalveeajast (talvel ja suvel) ning kahest kõrgveeajast (kevadest ja sügisel). Muidugi sõltub veerohkus iga aasta ilmastikust. Veetaseme kõikumine Peipsi järves jääb 3 meetri piiridesse.

Peipsi valgla (Eesti Entsüklopeedia)

Peipsi veetemperatuuri ja talvist jäätumist mõjutavad tema suur pindala ja väike sügavus, samuti piirkonna muutlikud ilmad. Suurjärv on Peipsi suurim ja sügavaim osa. Suvel salvestub seal suurim soojushulk, seetõttu jahtub ta sügisel aeglasemalt ja jääb talvel kõige hiljem. Ka kevadine jäälagunemine on Suurjärvel hilisem, kevadine ja suvine soojenemine aeglasem. Pihkva järv on väiksem ning soojeneb ja jahtub kiiremini. Lämmijärv on kõige madalam ning veevahetus kahelt poolt segab tema vett pidevalt. Lämmijärv õigustab oma nime („lämmi“ tähendab lõunaeesti murretes „soe“), sest suurema osa aastast on tema keskmine temperatuur kõrgem kui teistes järvedes.

Peipsi on oma looduslikult tüübilt madala ja keskmise karedusega, kihistumata, heledaveeline järv. Pinnavee pH on viimastel aastatel olnud keskmiselt 8,28, vee värvus 30-80°, läbipaistvus 1,5 meetrit. Vesi sisaldab rohkesti toiteaineid, mida tuleb kõige rohkem Velikaja jõe kaudu.

Peipsi nõo tähtsaim maavara on põlevkivi. Järve lähikonda jääb kolm suurt põlevkivi uuringuvälja, kuid nende kasutuselevõtmist raskendavad looduskaitseelised piirangud.

Teine tähtis maavara on mineraalvesi, mille tuntuim leiukoht on Värskas. Sealse mineraalvee turustamist alustati juba 1968. aastal. Värskas populaarseim mineraalvesi on Värskas Originaal. See on kristallselge, lõhnatu ja setteta looduslik mineraalvesi, mida saadakse ordoviitsiumi-kambriumi veekihist 463 m sügavusest puurkaevust Värskas VII. Heakvaliteedilist mineraalvett on leitud ka Mehikoormast, Alatskivilt, Võrust ja mujalt.

Kolmas oluline maavara on järvemuda ehk sapropeel, mida kasutatakse näiteks mudaravilates. Mudaga on kaetud suur osa Peipsi põhjast, kuid suurimad kogused paiknevad madalaveelistes lahtedes. Kõige põhjalikumalt on järvemuda uuritud Värskas lahes.

Suur ja mitmekesiste elupaikadega Peipsi järv on koduks paljudele liikidele:

- 122 liiki suurtaimi,
- üle tuhande liigi väikseid vetikaid,
- ligi 300 liiki planktonloomi,
- üle 400 liigi palja silmaga nähtavaid põhjaloomi,
- 34 liiki kalu ning sõõrsuid,
- 9 liiki kahepaikseid,
- 6 liiki roomajaid,
- 266 liiki linde,
- paarkümmend liiki imetajaid.

Tähtsamad taimeliigid on pilliroog, järvkaisel, kaelus-penikeel, kamm-penikeel, täht-vesikuusk, kollane vesikupp, vesikarikas, vesi-kirburohi, väike konnarohi, vesikatk, kaartulikas ja läik-penikeel.

Peipsi plankton on iseloomulik suurtele tasandikujärvedele. Tähtsal kohal on sini-, räni- ja rohevetikad. Kohalike kalameeste sõnul tuleb igal suvel juulist septembrini ette vee õitsemist. Selle all mõistetakse vee värvuse ja läbipaistvuse vähenemist hõljuvate vetikate mõjul. Magevees põhjustavad seda enamasti sinivetikad, kui vees on palju toitaineid ning valitsevad soojad ja vaiksed ilmad. Tugeva tuule korral kaob veeõitseng ruttu.

Peipsi kalastik on liikidest rikas, kuid vaid kümmekonnal neist on töönduslik tähtsus. Turul nõutuimad on koha, ahven, latikas, särg ja ahven. Vähem püütakse säinast, nurgu, linaskit, roosärgi ja angerjat. Olulisemad püügikalad on aja jooksul muutunud: varem olid nendeks latikas, tint ja räabis, praegu eeskätt koha. Kaitse all on kuus Peipsis elavat kalaliiki: harjust, tõugjat ja säga ei tohi püüda Eestis ühestki veekogust; hink, vingerjas ja võldas kuuluvad III kaitsekategooriasse kui liigid, mis võivad sattuda hävimisohtu.

Peipsi kalavarud ei ole väga heas seisus. Röövkala koha arvukus pole vastavuses tema saakkalade – tindi ja räabise – varudega. Suure püügi tõttu on koha populatsioonis jäänud ülekaalu väiksed kalad ning kogu ökosüsteem on muutunud ebastabiilseks.

PEIPSI KALAD - FISHES OF PEIPUS - РЫБЫ ЧУДСКОГО ОЗЕРА

Toetatud: Armer Raskio
 Vajavajad: MTÜ Peipsi Alamvõrkonnala Kalandus Lüh
 Toetatud: SA Raskioalavõrkonnala Kalandus

Peipsi kalad (Peipsi Kalanduspiirkonna Arendajate Kogu)

Peipsi paikneb Ida-Atlandi lindude rändeteel. Siin peatub igal kevadrändel kuni 100 000 ja sügisperioodil üle 200 000 veelinnu. Peipsi sobib hästi rändepeatuskohaks, sest siin on rikkalik põhjaloomastik, kalastik ja mitmekesine taimestik. Haudelinde on järve ääres kuni 180 liiki.

Peipsi järv on paljude veelise ja poolveelise eluviiviga loomaliikide elupaik ning rändetee. Maismaaloomadele on aga järv oma suuruse ja põhja-lõunasuunalise asendiga oluline levikutõke, eraldades idakalda loomapopulatsioonid läänepoolsetest. Kahepaiksetest puudub siin vaid kõre, teisi liike võib kohata kõikjal rannikul. Roomajatest on lisaks viiele Eestis leiduvale liigile Setumaalt teada ka paar kokkupuudet silenastikuga. Peipsi rannikualal kohtab peaaegu kõiki Eestis elavaid imetajaliike, siin puuduvad vaid mereimetajad.

Kasutatud kirjandus

- Haberman, J., Timm, T., & Raukas, A. (2008). Saateks. „Peipsi“ (lk 7-10). Tartu: Eesti Loodusfoto.
- Hang, T., & Miidel, A. (2008). Peipsi valgla jõeorgude kujunemine ja areng. „Peipsi“ (lk 73-82). Tartu: Eesti Loodusfoto.
- Jaani, A., Klaus, L., Pärn, O., Raudsepp, U., Zadonskaja, O., Gronskaja, T., et al. (2008). Hüdroloogia. „Peipsi“ (lk 113-155). Tartu: Eesti Loodusfoto.
- Kangur, A., Kangur, P., Pihu, E., Vaino, V., Tambets, M., Krause, T., et al. (2008). Kalad ja kalapüük. „Peipsi“ (lk 317-340). Tartu: Eesti Loodusfoto.
- Laanetu, Nikolai. (2008). Kahepaiksed, roomajad ja imetajad. „Peipsi“ (lk 365-386). Tartu: Eesti Loodusfoto.
- Laugaste, R., Nõges, T., & Tõnno, I. (2008). Vetikad. „Peipsi“ (lk 251-270). Tartu: Eesti Loodusfoto.
- Loigu, E., Leisk, Ü., Iital, A., & Pachel, K. (2008). Peipsi järve valgla reostuskoormus ja jõgede veekvaliteet. „Peipsi“ (lk 179-199). Tartu: Eesti Loodusfoto.
- Luigujõe, L., Kuresoo, A., van Eerden, M., & Borisson, V. (2008). Linnustik. „Peipsi“ (lk 341-364). Tartu: Eesti Loodusfoto.
- Mäemets, H., Freiberg, L. P., Sudnitsõna, D., & Kozõreva, K. (2008). Suurtaimestik. „Peipsi“ (lk 227-240). Tartu: Eesti Loodusfoto.
- Nõges, T., & Nõges, P. (2008). Peipsi tervislik seisund. „Peipsi“ (lk 387-394). Tartu: Eesti Loodusfoto.
- Raukas, A., & Vaher, R. (2008). Maavarad. „Peipsi“ (lk 43-49). Tartu: Eesti Loodusfoto.
- Tavast, E. (2008). Peipsi rannad. „Peipsi“ (lk 101-111). Tartu: Eesti Loodusfoto.
- Peipsi järv. Külastatud aadressil maps.google.com (22.08.2019)
- Peipsi kalad. Külastatud aadressil http://www.pkak.ee/files/PLAKAT_PEIPSI_KALAD_A1.pdf (22.08.2019)
- Peipsi valgala. Külastatud aadressil http://entsyklopeedia.ee/meedia/peipsi3/peipsi_valgala (22.08.2019)

PEIPSI JÄRV

Karin Tuul (Räpina Ühisgümnaasium)

Õpilased täidavad Peipsi järve ääres olles vaatluspäeviku. Tunnevad ära tavalisemad veetaimed ja veeloomad. Koostavad toiduahelaid ja toiduvõrgustikke. Täidavad ülesandeid keskkonnaprobleemide kohta. Kõiki ülesandeid läbiv teema on Peipsi järv.

Lõimitavad ained: võru keel, eesti keel, kirjandus, inglise keel, vene keel, informaatika, matemaatika, kunstõpetus, ajalugu

Arendatavad pädevused:

1. kultuuri- ja väärtuspädevus (õpilane tajub ja väärtustab oma seotust loodusega; väärtustab ümbritsevat keskkonda ja looduslikku mitmekesisust; väärtustab loomingut ning on oma ettevõtmistes loominguline; tajub ja väärtustab oma seotust teiste inimestega, oma ja teiste maade ning rahvaste kultuuripärandiga);
2. sotsiaalne ja kodanikupädevus (teeb koostööd õpetaja ja kaasõpilastega);
3. enesemääratluspädevus (määratleb ennast osana loodusest ja käitub eluslooduse suhtes vastutustundlikult);
4. õpipädevus (töötab individuaalselt ja rühmas; seostab omandatud teadmisi varemõpituga; analüüsib oma teadmisi ja oskusi);
5. suhtluspädevus (suudab ennast selgelt väljendada, esitleb ja põhjendab enda seisukohti);
6. ettevõtlikkuspädevus (suudab oma ideid luua ja ellu viia);
7. digipädevus (kasutab digitehnoloogiat õppimisel; leiab ja säilitab digivahendite abil infot; osaleb juhendite abil digitaalses sisuloomes, sh piltide, multimeedia loomisel ja kasutamisel).

Peamised õpiväljundid:

- arutleb rühmas keskkonnaprobleemide üle, pakub erinevaid lahendusi, valib sobivaima ning põhjendab seda;
- oskab koostada toiduahelaid, toiduvõrgustikke;
- täiendab järve elustikuga seotud sõnavara;
- väärtustab looduslikku mitmekesisust
- tunneb rõõmu mängulisest ja loovast tegevusest.

Ettevalmistus

Õpilastega korraldatakse üle veeohutuse reeglid veega seotud ülesannete täitmisel nii kalda ääres kui ka vee peal.

Ülesanne 1

Vaatluspäevik

1. Asukoht

Kasutades Google Maps'i (maps.google.com) abi leidke ja märkige kaardile oma asukoht Peipsi järve ääres.

Asukoht

Kuupäev

Vaatlejad

2. Ilmavaatlus

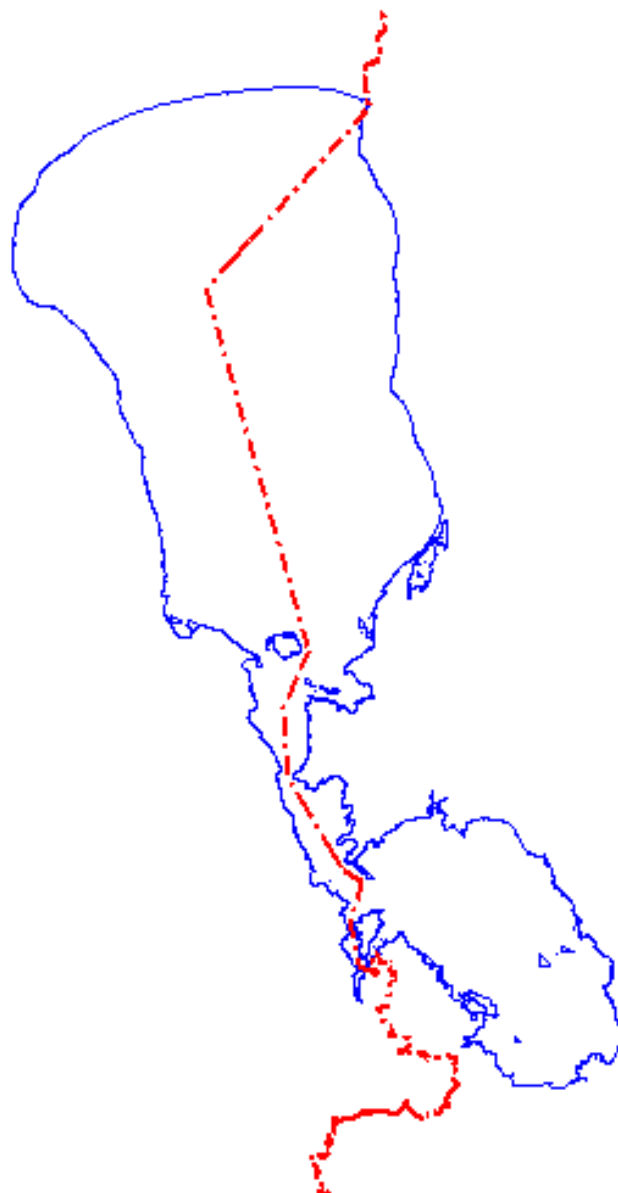
Täitke tabel vaatluspäeva ilma kohta.

Temperatuur

Tuul

Pilvisus

Sademed

<https://digiarhiiv.ut.ee/Ained2018/YksYlesanne/3690>

3. Maastiku kirjeldus

Vaadelge ja kirjeldage, milline on ümbritsev maapind (tasane, künklik, mätlik, looduslik, inimese poolt hooldatud, taimestiku rohkus, loomarajad, inimeste teerajad, kraavid jne).

4. Vaadake piki kalda äärt mõlemale poole ja tehke järeldus veekogu veetaseme hetkeseisu kohta.

5. Veekogu omadused

Võrrelge seisu- ja vooluveekogu omadusi.

Omadused	Seisuveekogu (Peipsi järv)	Vooluveekogu
Temperatuur		
Vee värvus		
Vee läbipaistvus		
Kallaste eripära		
Taimestiku eripära		
Kaks iseloomulikku taime		

6. Valgala

Kasutades otsingumootoris väljendit *Peipsi valgala* kandke esimese ülesande kaardile 3 Eesti Vabariigi ja 3 Venemaa Föderatsiooni territooriumilt Peipsisse suubuvat jõge. Kandke kaardile jõgi, mis algab Peipsist.

7. Milliseid loomi või loomade tegevuse jälgi märkate?

8. Tehke foto ühest selle koha põlisasukast ning külalisest.

Põlisasukas on _____

Külaline on _____

9. Tehke kaks fotot inimtegevuse kohta.

10. Põhjaloomade uurimine

Püüdmiseks kasutage kahva või köögisõela. Tõmmake püügivahendiga mööda veekogu põhja. Tõstke see välja ja uurige sisu. Kui õnnestus mõni loom kinni püüda, siis tühjendage püügivahend heleda põhjaga nõusse, kuhu on eelnevalt pandud veidi vett. Loomad võivad end peita ka kivide all. Pöörake kive ümber ja uurige hoolikalt. Tõmmake kahva või sõelaga kaldataimede vahelt ning uurige taimede alumisi külgi – ka sinna võivad loomad end peita. Pärast vaatluste tegemist laske loomad kohe vette tagasi.

11. Selgrootud loomad magevees – pisiloomabingo

Kirjutage bingoruudu pealkirjaks selle loomarühma nimi, kelle kohta kehtib esitatud väide. Loomad on: kahetiivalised, teod, vähilaadsed, rõngussid, limused, lutikalised, ehimestiivalised, ümarussid, kiililised, kaanid, kakandilised, karbid, ämblikud, putukad, lestad, mardikalised.

Kirjutage igasse ruutu üks liik, keda leidsite veekogust.

..... kõige arvukam putukate selts	 loomad, kelle tagakehas paiknevad võrgunäärmed	 loomad, kes hingavad trahheedega	 spiraalse kojaga limused
..... keha koosneb rõngakujulistest lülidest	 loomad, kelle keha katab mantel	 putukad, kelle tiibu katavad peened karvakesed – ehmed	 lülialgsed, kes hingavad lõpustega
..... lülistumata silindrilise kehaga ussid	 selgrootud, kelle keha mõlemas otsas on iminapp	 vähilaadsed, kellest enamik elab maismaal	 putukaselts, kuhu kuuluvad ka malaaria levitajad
..... nende vastsed püüavad saaki püünismaskiga	 väikesed, sageli punased ämblikulaadsed	 nahkjate tiibadega putukad	 kahepoolse kojaga limused

Ülesanne 2

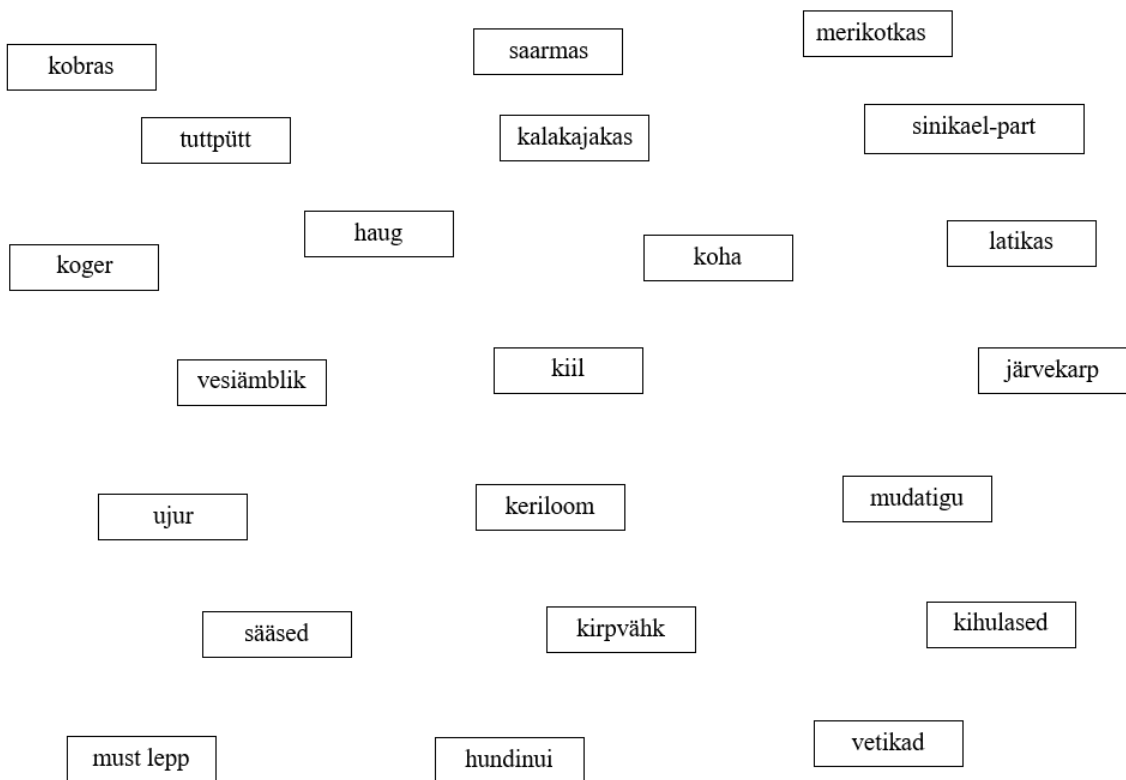
Toiduahelad ja toiduvõrgustikud

Leidke skeemilt võimalikult palju seoseid organismide vahel.

Värvige roheliseks tootjad, kollaseks esimese astme tarbijad ja punaseks teise astme tarbijad.

Koostage etteantud organismidest võimalikult pikk toiduahel.

ÖKOLOOGILISED SEOSSED JÄRVES

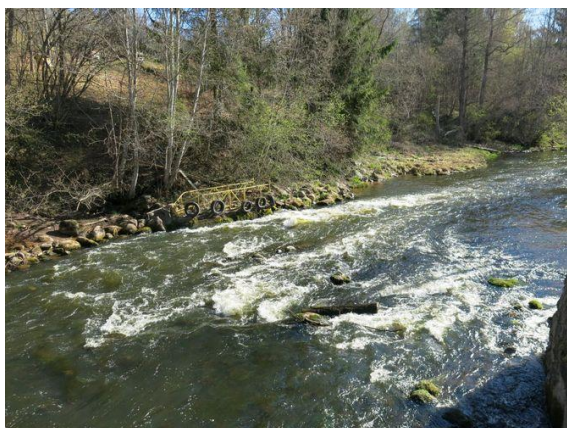

Ülesanne 3

Suurürituste mõju veekogule

Peipsi järv on nii terve, kui terved on jõed, mis suubuvad Peipsisse. Tutvuge veebilehel www.vohandumaraton.ee infoga Võhandu maratoni kohta ning vastake küsimustele.

1. Kui pikk on Võhandu jõgi?
2. Milline antud fotodest on tehtud jõe alguses ning milline jõe lõpus?

-
3. Millal toimus viimane Võhandu maraton?
 4. Kui palju oli osalejaid?
 5. Millal finišeerisid kõige viimased osalejad?
 6. Pange kirja 3 olulist asja, mis peavad paadimaratonil kindlasti kaasas olema. Miks neid võib vaja minna?

.....

.....

.....

7. Pange kirja, mida positiivset toob kohalikele elanikele maratoni läbiviimine.

8. Pange kirja peamised keskkonnaohud, millega peab arvestama Võhandu maratoni korraldamisel.

Ülesanne 4

Inimmõju Peipsi järvele

Vaadake fotosid, mis on tehtud Rāpinas ja Võõpsus. Fotodel on püütud tabada inimeste mõju Võhandu jõele ning selle kaudu ka Peipsi järvele.

Arutlege:

- millist mõju inimene avaldab;
- missugused tagajärjed on inimeste tegevusel;
- kas ja kuidas on võimalik mõju vähendada või lõpetada?

Millist mõju inimene avaldab Võhandu jõele ja Peipsi järvele?

Missugused tagajärjed on inimeste tegevusel?

Kas ja kuidas on võimalik mõju vähendada või lõpetada?

Millist mõju inimene avaldab Võhandu jõele ja Peipsi järvele?

Missugused tagajärjed on inimeste tegevusel?

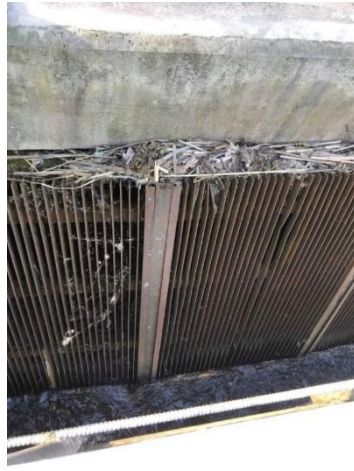
Kas ja kuidas on võimalik mõju vähendada või lõpetada?

Millist mõju inimene avaldab Võhandu jõele ja Peipsi järvele?

Missugused tagajärjed on inimeste tegevusel?

Kas ja kuidas on võimalik mõju vähendada või lõpetada?

Millist mõju inimene avaldab Võhandu jõele ja Peipsi järvele?

Missugused tagajärjed on inimeste tegevusel?

Kas ja kuidas on võimalik mõju vähendada või lõpetada?

Millist mõju inimene avaldab Võhandu jõele ja Peipsi järvele?

Missugused tagajärjed on inimeste tegevusel?

Kas ja kuidas on võimalik mõju vähendada või lõpetada?

Tagasiside õpilastelt

Millised õppeained olid projekti kaasatud?

Mida õppisin?

Mida uut sain teada?

Mis oskused arenesid?

Millised isikuomadused arenesid?

Kuidas sujus rühmatöö? Mis õnnestus hästi, mis oleks võinud olla paremini?

Kas antud aineteülene projekt oli huvitav? Põhjendan näidetega.

Nõuanded õpetajale järgmise projekti koostamiseks: mida võiks teha teisiti ja miks?

PEIPSIVEERE KÖÖK JA KALATOITUDE VALMISTAMINE

Olga Bogdanova (Petseri 3. Keskkool)

Õpilased valmistavad rühmatööna Peipsi tindi täidisega piruka.

Lõimitavad ained: inimeseõpetus, kodundus, ajalugu, geograafia.

Õpiväljundid:

- tunneb kohaliku köögi iseärasusi,
- teab, miks peavad meie toidulaua olema kalatoidud,
- on tutvunud kohalike kalatoitude retseptidega,
- on valmistanud Peipsi tindist pirukat.

Õpetaja selgitused

„Mõista-mõista, mis see on: vanematel lapsuke, kel riie hõbemüntidest.“ (Õige vastus: kala.)

Ammustel aegadel asusid inimesed elama jõgede, merede ja järvede kallastele. Toona olid veekogud hästi kalarikkad. Aja jooksul sai kalatoitudest Vene köögi oluline osa. Ka õigeusu kirikul ei olnud kala söömiseks piiranguid: isegi paastupäevadel, kui liha-, piima- ja munatoite süüa ei tohtinud, oli kala ikka lubatud. Erandiks olid vaid üksikud eriti range paastu päevad. Kala keedeti, aurutati, küpsetati, hautati, kupaatati, praeti, tehti kalahakkliha, kallati üle erineva leeme, soolalahuse või kastmega.

Kalas on tasakaalustatud hulk vitamiine ja kasulikke mikroelemente (magneesium, fosfor, kaltsium, kaalium, molübdeen, raud, nikkel ja naatrium). Peaaegu 20% ulatuses koosneb kala kergesti omastatavast valgust.

Küsimused:

- Milliseid suuri veekogusid te Pihkva oblastis teate?
- Milliseid kohalikke kalu te teate?

Pihkva oblasti kaks suurimat veekogu on Pihkva ja Peipsi järv. Need moodustavad suure järvekompleksi Eesti ja Venemaa piiril. Peipsi järv on suuruselt neljas mageveejärv Euroopas. Juba ammustest aegadest elavad selle järve kallastel inimesed, kes tegelevad kalapüügi ja paadiehitusega.

Selle paiga kõige olulisem kala on aastasadu olnud Peipsi tint, keda leidub järves rikkalikult. Peipsi tint (ladina k *Osmerus eperlanus morfa spirinchus*) on meritindi mageveevorm. Väliselt

meenutab ta meritinti, kuid on palju väiksem -- enamasti vaid u 10 cm pikkune. Ta toitub zooplanktonist, sääsevastsetest ja kalade marjast. Peipsi tinti püütakse ainult mõne nädala kestel maikuus. Seda kuivatatakse, vinnutatakse, soolatakse, suitsutatakse, praetakse ja küpsetatakse. Värske Peipsi tindi lõhn meenutab veidi värsket kurki.

Vanaaegsete toitude retseptid Peipsi tindist

Praetud Peipsi tint

1,2 kg kala

1 klaas jahu

½ klaasi taimeõli

soola, pipart

Puhasta ja pese tindid ning kuivata käterätikuga. Puista üle soola ja pipraga, veereta jahus, prae õlis. Selleks aseta kalad sirgete ridadena pannile ja prae ühelt poolt kolm minutit. Seejärel keera rümbad ümber, kata kaanega ja prae veel viis minutit.

Tintide kuivatamine vene ahjus

Jahtuva ahju põrandale laotatakse umbes 1 cm paksune jämeda soola kiht. Kalad asetatakse soolakihi kuni 5 cm paksuse kihina. Sool imab niiskust ja kaitseb kalu kõrbemise eest. Umbes tunni või pooleteise pärast tuleb kõik kalad soolaga läbi segada ja kuivatada veel umbes 1-1,5 tundi. Pärast kuivatamist tuleb kala soolast puhastada. Sellisel viisil saab kala kergelt soolane ja sobib mistahes järgneva kasutuseks.

Pihkva-Petseri külmsupp

3 klaasi kalja, 1 soolakurk, 1 kõvaks keedetud muna, 100 g kohupiima, poolik või terve sibul, 1-2 keedetud kartulit, 800 g Peipsi tinti, maitse järgi soola ja maitserohelist. Pese ja keeda tindid. Haki kartul ja soolakurk kuubikuteks, tükelda sibul ja muna. Ettevalmistatud toiduained sega kohupiimaga ja vala kaljaga üle. Lisa sool ja maitseroheline.

Pihkva hapukapsasupp tintidega

100 g kuivatatud tinte, 300 g hapukapsast, 1 porgand, 1 mugulsibul, 1 tl jahu, 4 tl hapukoort, 1 sl võid. Keeda hapukapsast hapukapsasupp. Pese tindid ja keeda eraldi koos maitseainetega soolases vees, kurna ja lisa hapukapsasupi sisse. Serveeri hapukoorega. Võib ka panna pestud tindid umbes 10-15 minutit enne supi valmimist kalapuljongis keedetud hapukapsasupi sisse.

Tindisupp

300 g tinti, 2 sibulat, 3 sl taimeõli, 6-8 kartulit, 3 l vett, maitse järgi hapukoort, maitse järgi maitserohelist (till, petersell). Pese tindid külmas vees ja vala potti. Peenesta sibul, prae taimeõlis ja lisa potti. Koori kartulid, lõika ribadeks ja pane potti. Sega kõik omavahel läbi, vala vesi peale ja keeda pisut. Valmis suppi serveeri hapukoorega, võib ka maitserohelisega.

Praktiline töö

1. Meeskondadeks jagamine, töökohtade määramine, juhendite jagamine
2. Tööohutuse reeglite tutvustamine
3. Õpilaste iseseisev töö õpetaja juhendamisel

Tunni roog: Peipsi tindi täidisega pirukas (vene k *snetovik*)

300 g pärmitainast (eelnevalt valmistatud)
300 g Peipsi tinti
2 keedetud kanamuna
5 väiksemat mugulsibulat
50 g riisi
50 g võid
1 sl taimeõli
maitserohelist
soola

Valmista pärmitainas (vt allpool). Täidise valmistamiseks lõika sibul poolringideks ja prae õlis kuldseks. Keeda riis, lisa või, sega hakitud muna ja maitserohelisega. Eemalda tintidelt pead, pese ja maitsesta soolaga. Rulli tainas lahti ja aseta vormi nii, et küljed jäävad piisavalt kõrged. Taina peale aseta 2/3 praetud sibulast, riis munaga ja meritindid. Kõige peale pane ülejäänud sibul, peale riputa maitserohelist. Näpista tainaservad kinni. Määri võiga ja jäta pirukas 15 minutiks sooja kohta kerkima. Küpseta eelsoojendatud ahjus 200 kraadi juures 20 minutit.

Soolase piruka tainas

200 g piima
1 pk kuivpäarmi
1 tl suhkrut
2 muna
80 g võid
3,5 klaasi jahu
1 sl päevalilleõli

Soojenda piim kergelt, et see oleks vaevalt soe. Lisa suhkur ja pärm, lase 10 minutit seista. Sulata või. Lisa 1 klaas jahu ja lahti klopidud munad. Lisa sool ja päevalilleõli, vala sisse sulatatud või. Lisa järk-järgult ülejäänud jahu. Taigen peab käte küljest lahti tulema (seega tuleb jahu kogust ise reguleerida). Sõtku 5-10 minutit ja aseta sooja kohta. Taigen peab kerkima kahekuni kolmekordseks.

Kokkuvõtted ja hindamine

Kokkuvõtete tegemine. Enesekontroll, vastavus kvaliteedinõuetele, maitsmine (tee juurde serveerimine), hinnete panemine.

Töökohtade koristamine.

Kontrollimine ja hindamine. Õpilased analüüsivad tehtud tööd: millise eesmärgi me tunni alguses seadsime, mida me teada saime ja õppisime, mis tunni juures meeldis. Õpilased hindavad ülesande raskusastet: kerge, ei olnud kerge, raske, väga raske).

Õpetaja hindab õpilaste praktilisi töid.

Kodune ülesanne

1. Valmista meritindist üks vanaaegne roog.
2. Tee sellest foto.
3. Koosta selle toidu valmistamise tehnoloogiline kaart.

Kasutatud allikad

Русская кухня: альбом / Э. Д. Меджитова. — М.: Агропромиздат, 1991. — 464 с.
Русская кухня / Э. Д. Меджитова. — М.: Эксмо, 2008. — 416 с.
Русская кухня: сборник старинных рецептов / сост. В. М. Башарина, Л. В. Ершова, З. П. Крылова. — Рига: Зинатне, С. П. Латхааг, 1990. — 143 с.
Рыбные блюда. — М.: Пищевая промышленность, 1966. — 412 с.
<https://yandex.ru>
<https://mamamozhetvse.ru/zagadki-pro-ryb-dlya-detej-36-luchshix.html>
https://ru.wikipedia.org/wiki/Чудско-Псковское_озеро

PEIPSI PIIRKONNA AJALOOST JA KULTUURIST

Peipsi piirkond oli asustatud juba keskmisel kiviajal. Muinasajal oli siinne asustus hõre, sest looduslikud tingimused ei olnud põlluharimiseks soodsad. Siinsete järvede ja jõgede kaldad sobisid rohkem küttimiseks ja kalastamiseks. Paljude aastasade jooksul ongi siinsete elanike kultuur ja elulaad olnud tihedalt seotud kalapüügiiga. Järve läänekaldal elavad põliselt eestlased, vene vanausulised, vene õigeusklikud ja setud. Idakaldal elavad valdavalt venelased, kuid ajaloolise Novgorodimaa alad olid mitme soome-ugri rahva (nt vadjalaste ja isurite) põliskoduks. Peipsi ümbruse elanike kultuuril on ühisjooni Novgorodi ja Pihkva piirkondade kultuuriga Venemaal. Seda võib seletada suhtlemise ja kauplemisega Pihkva ja Peipsi järvel ning Narva jõe veeteel.

II aastatuhande algul kujunesid Eesti alal välja maakonnad. Ei ole teada, missugusesse muinasmaakonda kuulusid Peipsi läänekalda alad – võib-olla Vaiga, Soopoolitse või Ugandi. Võib-olla kuulusid need alad aga hoopis Pihkva mõjusfääri. Alates 13. sajandist kuulus Peipsiveer Tartu piiskopkonna alluvusse. Liivi sõja järel 16. sajandi lõpust alates valitses Lõuna-Eestit Poola-Leedu, 17. sajandi algusest Rootsi ja 18. sajandist Venemaa.

16. sajandi lõpul tekkis Peipsi läänekaldal püsiv eesti-vene asustus. Venelased tegelesid rohkem kalapüügi, eestlased aga põlluharimisega. 17. sajandi keskpaigas algatas Venemaa õigeusu kiriku pea patriarh Nikon Venemaal kirikureformi, et ühtlustada Venemaa ja teiste õigeusklike maade usukombeid. Võeti kasutusele uus lauluraamat ja mitmehäälne koorilaul, muudeti jumalateenistuse rituaale, ristimärki hakati tegema kahe sõrme asemel kolmega jms.

Osa õigeusklike keeldus uuendustega kaasa minemast. Neid hakati nimetama vanausulisteks ja võimud hakkasid neid taga kiusama. Paljud vanausulised põgenesid Vene riigi äärealadele, mõned tulid üle Peipsi Eestimaale, kus tollel ajal kehtis Rootsi võim. Vanausulised asustasid tühja kaldariba, kuhu aja jooksul tekkis kaks tihedalt hoonestatud tänavküla – Mustvee ja Kallaste. Väiksemad vanausuliste tänavkülad on Raja, Kükita, Tiheda, Kolkja, Kasepää ja Varnja. Vanausulisi elab veel ka Piirissaarel ja Beresje külas Lämmijärve ääres.

Vanausuliste Varnja küla Peipsi ääres (Kõrgemal on teisiti - Andres Tarto aerofotoblogi, 2019)

Erinevates piirkondades kujunesid vanausulistel veidi erinevad tavad. Eesti vanausulised ei tunnistanud ametisse pühitsetud piiskoppe ega preestreid, vaid valisid koguduse lugupeetud ja haritud vanemate meeste seast ise õpetaja. Sakramentidest tunnistasid vanausulised ainult ristimist ja pihkimist. Kirikute asemel käidi koos palvemajades. Seal kandsid mehed pikka tumedat kuube ning naised musta kleiti ja pearätikut. Mehed seisid paremal pool, naised vasemal, lapsed kõige ees. Jumalateenistus oli pidulik ja range. Teenistuse alguses ja lõpus tehti maani kummardus, laskudes põrandale põlvili. Käed toetati erilisele vaibakesele või padjale, et need põrandat ei puudutaks.

Palvete ja kummarduste loendamiseks kasutati erilisi riiderullikestest palvehelmeid (nn lestovka, pildil), mille igal osal oli oma sümboolne tähendus.

Vanausuliste peamine elatusala oli kalapüük. Pärast Eesti iseseisvumist ning Tartu rahu sõlmimist ei saanud aga kalurid enam oma saaki Venemaale müüa. Sellest ajast peale hakati kasvatama rohkem sibulat, kurki ja sigurit.

Vanausulised hoidsid omaette ning teiste rahvastega ei segunenud. Nad olid uuenduste, lääne kultuurimõjude ja ilmaliku hariduse vastu. Samas olid nad abivalmid ja külalislahked – külalisi kostitati alati teega. Teed keedeti samovaris ja seda joodi päevas mitu-mitu tassi, hoides suhkrutükki põses. Külaliste jaoks olid eraldi nõud, mida hoiti pere omadest eraldi. Mõnes piirkonnas oli vanausulistel tee joomine keelatud, kuid Peipsimaal sellest keelust kinni ei peetud. Teevajadust seletati nii, et rohke kalasöömine tekitab janu.

Tänapäeval saab Peipsiveere piirkonna ajaloo ja kultuuriga tutvuda Peipsi külastuskeskuses, mis asub Kolkja külas endises vanausuliste elumajas. Vanausuliste pärandit säilitab ja uurib Kolkja vanausuliste muuseum, traditsioonilist kohalikku toitu pakub Kolkja kala- ja sibularestoran. Kolkjas toimuvad talviti tõukekelguvõistlused ning Kallastel peavad paraadi kalurite isehitatud uppumatud jääsõidukid ehk karakatitsad. Lüübnitsas toimub iga aasta augusti lõpus sibulalaat.

2017. aastal ilmus Vahur Afanasjevi mahukas romaan „Serafima ja Bogdan“, mis värvikalt kirjeldab Peipsi piirkonna ja vanausuliste elu.

Vanausuliste muuseum Kolkjas (Puhka Eestis. Eesti ametlik turismiinfo, 2019)

Kasutatud allikad

- Eesti ajalugu II. Eesti keskaeg. (2012). Tartu: Tartu Ülikooli Ajaloo- ja Arheoloogia Instituut.
- Kivistik, V. j. (2009). Vene vanausuliste jälgedes Rāpinas, Beresjes ja Piirissaarel. Rāpina: Rāpina Koduloo- ja Aiandusmuuseum.
- Laul, S. j. (1984). Rāpina radadel. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia.
- Peipsimaa Külustuskeskus. Külastatud aadressil <http://peipsimaa.ee/et> (06.08.2019)
- Ponomarjova, G. (kuupäev puudub). Vene vanausulised Eestis. Tartumaa Vanausuliste Kultuuri- ja Arendusühing.
- Tannberg, T., Laur, M., Klaassen, O.-M., Espenberg, A., & Jullinen, T. j. (2003). Uusaeg. Õpik 8. klassile. I osa. Tallinn: Avita.
- Tuubel, V. (2004). Inimesed Peipsi kaldal - möödanik ja tänapäev. Peipsi teejuht. Peipsi Koostöö Keskus. Külastatud aadressil http://www.ctc.ee/files/peipsi_voldik1.pdf (05.08.2019)
- Tähepõld, K. j. (2010). Peipsiveer ida ja lääne vahel. Giidi käsiraamat. Tallinn: Ecce Revalia.

PEIPSI PIIRKONNA INIMESTE AJALUGU, ELUSTIIL JA KULTUURIPÄRAND KOLKJA KÜLA NÄITEL

Tiiu Viljalo (Räpina Ühisgümnaasium)

Õpilased täidavad tööülesandeid, mis on seotud Peipsi järve piirkonna ajaloo, materiaalse kultuuri, elanike argielu ja rituaalidega. Töötatakse rühmades.

Lõimitavad ained: ajalugu, ühiskonnaõpetus, religiooniõpetus, informaatika, geograafia, käsitöö, kunstõpetus.

Arendatavad pädevused:

- kultuuri- ja väärtuspädevus (õpilane tajub ja väärtustab oma seotust loodusega; väärtustab ümbritsevat keskkonda ja looduslikku mitmekesisust; väärtustab loomingut ning on oma ettevõtmistes loominguline; tajub ja väärtustab oma seotust teiste inimestega, oma ja teiste maade ning rahvaste kultuuripärandiga);
- sotsiaalne ja kodanikupädevus (teeb koostööd õpetaja ja kaasõpilastega);
- enesemääratluspädevus (määratleb ennast osana loodusest ja käitub eluslooduse suhtes vastutustundlikult);
- õpipädevus (töötab individuaalselt ja rühmas; seostab omandatud teadmisi varemõpituga; analüüsib oma teadmisi ja oskusi);
- suhtluspädevus (suudab ennast selgelt väljendada, esitleb ja põhjendab enda seisukohti);
- ettevõtlikkuspädevus (suudab oma ideid luua ja ellu viia);
- digipädevus (kasutab digitehnoloogiat õppimisel; leiab ja säilitab digivahendite abil infot; osaleb juhendite abil digitaalses sisuloomes, sh piltide, multimeedia loomisel ja kasutamisel).

Peamised õpiväljundid:

- oskab leida infot digivahendite abil;
- oskab vaadelda, jäädvustada ja kirjeldada materiaalse kultuuri objekte;
- täiendab argielu, tööde ja rituaalidega seotud eesti-, vene- ja ingliskeelset sõnavara.
- väärtustab oma rahvust ja kultuuri teiste rahvuste ning kultuuride seas;
- tunneb rõõmu sportlikust, mängulisest ja loovast tegevusest.

Ettevalmistus

Tuletatakse meelde rühmas töötamise põhimõtted:

- igaüks vastutab ülesande täitmise eest;
- rühmaliikmed suhtlevad omavahel, toimub infovahetus;
- tähtis on rühmasisene tagasiside andmine.

Tõuke- ja jalgratastega ringsõidu eel Kolkjas tutvustatakse õpilasi ohutusnõuetega.

Ülesanne 1

Vanausulised ja nende ajalooline taust

Tutvuge järgmiste internetilehekülgedega ja leidke vastused küsimustele.

<http://bit.ly/peipsi-001> (<https://et.wikipedia.org/wiki/Vanausulised>)

<http://bit.ly/peipsi-002> (<https://www.scribd.com/doc/47414968/Vanausulised-Eestis>)

<http://bit.ly/peipsi-003> (<https://ru.wikipedia.org/wiki/Старообрядчество>)

1. Keda nimetatakse vanausulisteks?

2. Mis sundis 17. sajandi lõpus ja 18. sajandi alguses paljusid sügavalt usklikke inimesi Venemaalt välja rändama?

3. Millistes Eesti asulates elasid ja elavad vanausulised (leia 5–7 asulat)? Märki need asulad Peipsi piirkonna kaardile (<http://bit.ly/peipsi-004>).

4. Kuidas olid vanausulised seotud Rāpinaga?

5. Miks oli vanausulistel võimalik Eestis elada, kuigi Vene õigeusu kirik oli pannud nad kirikuvande alla ja kuulutanud lindpriiks?

6. Mille poolest erinevad vanausulised teistest õigeusklikest?

7. Mida tähendavad järgmised terminid?

azjam

sarafan

palvela

podrusnik

lestovka

Ülesanne 2

2.1. Vanausuliste elustiil ja kultuuripärand

Õpilased teevad ringsõidu Kolkja külas tõuke- ja jalgratastel. Ringsõidu käigus tutvuvad õpilased külaeluga ja täidavad vaatlusülesandeid: leiavad ja pildistavad kohaliku eripärase materiaalse kultuuri objekte: küla planeering, eluhooned, kõrvalhooned, tööriistad, aiad, sibulapeenrad, elanike tegevusalad, esemed, liiklusvahendid jne.

<http://bit.ly/peipsi-005> (<https://et.wikipedia.org/wiki/Kolkja>)

2.2. Vanausuliste elustiil ja kultuuripärand

Õpilased söövad lõunat Kolkja kala- ja sibularestoranis, mille toiduvalik ja sisustus järgivad vanausuliste traditsioone. Õpilased pildistavad vanausulistele iseloomulikku interjöörü, rõivaid, tarbe- ja kultusesemeid, samovari ja menüüs sisalduvat.

<http://bit.ly/peipsi-006> (<https://www.puhkaeestis.ee/et/kolkja-kala-ja-sibularestoran>)

<http://bit.ly/peipsi-007> (<https://www.visitestonia.com/ru/рыбно-луковый-ресторан-в-колькья>)

Jäädvustatud fotomaterjali kasutades valmistavad töörühmad hiljem teemat kokku võtvad plakatid.

Ülesanne 3

Vanausuliste elatusalad, töössesuhtumine, argi- ja pereelu

Tutvuge ülesandes 1 antud internetilehekülgedega ja leidke vastused küsimustele.

1. Mis on kaasa aidanud vanausuliste traditsioonide püsimisele?

2. Millised vanausuliste elukorralduse ilmingud ei ole tänapäeval jätkusuutlikud?

3. Mida oleks 21. sajandi alguses arukas vanausuliste elukorraldusest üle võtta?

Ülesanne 4

Peipsi piirkonna traditsioonid tänapäeval

Tutvuge alltoodud internetilehekülgedega ja leidke vastus küsimusele.

<http://bit.ly/peipsi-008> (<http://www.sibulatee.ee/uritused/kolkja-kelk-ja-talvepraaznik-peipsil-2019>)

<http://bit.ly/peipsi-009> (<http://www.sibulatee.ee/ru/events/kolkja-kelk-prazdnik-2019>)

<http://bit.ly/peipsi-010> (<http://www.sibulatee.ee/uritused/kallaste-karakatitsa>)

<http://bit.ly/peipsi-011> (http://www.sibulatee.ee/ru/events/kallaste_karakatitsa_2019)

Kuidas on püütud Peipsi piirkonna traditsioone elus hoida ja tugevdada?

[illegible]

Ülesanne 5

Kahe uskkonna võrdlus

Tutvuge veebilehekülgedega ja täitke tabel.

<http://bit.ly/peipsi-001> (<https://et.wikipedia.org/wiki/Vanausulised>)

<http://bit.ly/peipsi-003> (<https://ru.wikipedia.org/wiki/Старообрядчество>)

	õigeusklikud	vanausulised
Pühakiri (keel, eripärad)		
Pühakoda (ehituse erijooned)		
Organisatsioon (juhtimine, alluvussuhted)		
Jumalateenistus (sisu, vorm)		
Paastumine (aeg, lubatud ja keelatud toit)		
Kalender ja pühad		

Ülesanne 6

Lestovka valmistamine

Lestovka on vanausuliste palvehelmed, mis valmistatakse musta riide ribadest ja nahatükikestest.

<http://bit.ly/peipsi-012> (<https://en.wikipedia.org/wiki/Lestovka>)

<http://bit.ly/peipsi-013> (<https://ru.wikipedia.org/wiki/Лестовка>)

<http://bit.ly/peipsi-014> (<http://nesusvet.narod.ru/books/lestovka>)

Tagasiside õpilastelt

Millised õppeained olid projekti kaasatud?

Mida õppisin?

Mida uut sain teada?

Mis oskused arenesid?

Millised isikuomadused arenesid?

Kuidas sujus rühmatöö? Mis õnnestus hästi, mis oleks võinud olla paremini?

Kas antud aineteülene projekt oli huvitav? Põhjendan näidetega.

Nõuanded õpetajale järgmise projekti koostamiseks: mida võiks teha teisiti ja miks?

VÖÖD

Olga Bogdanova (Petseri 3. keskkool)

Maht: 2 tundi

Õpilased valmistavad kudumisraamil vööatkendi.

Lõimitavad ained: ajalugu, kodulugu, tehnoloogia

Arendatavad pädevused

- varem omandatud teadmiste ja oskuste rakendamise oskus;
- tähelepanu, mälu, kõne, loomingulised oskused;
- tehniline mõtlemine, kannatlikkus, püsivus, taibukus;
- austus ajaloo ja mineviku vastu,
- vaimsus ja moraal;
- tööarmastus.

Õpiväljundid:

- ettekujutus Venemaa kultuuriühtsusest,
- arusaamine telgedel kudumisest,
- tööjooniste ja tehniliste skeemide lugemisoskus,
- labase koe kudumise oskus;
- lõimedega töötamise oskus. e kujundamine.

Tunnis kasutatavad vahendid ja materjalid: kudumisraam, käärid, suure silmaga nõel, käsitööniit „Iiris“, eri värvi poolvillased lõngad

Näitlikud abimaterjalid: vööde näidised, vööde näidised slaididel, vööde mustrid.

Õpetaja sissejuhatav jutustus slaididega

Vöö oli iga vanavene rõiva kohustuslik osa, olgu see siis naiste-, meeste- või lasterõivas. Sellega seoti kinni pealistrõivas, samuti puusade ümber olev rõivas (seelik või püksid).

Samas oli vöö olulisem tähendus kaitse kurjade jõudude eest: vanasti usuti, et mustad jõud kiusasid neid, kes polnud vöötatud.

Ilma vööta ringi käimist peeti patuasjaks.

Tänini on rahvalikes väljendites säilinud suhtumine inimesse, kes on jätnud hooletusse vanade kommete pühitsemise: näiteks „rihma lõdvaks laskma“ tähendab enesekontrolli kaotama.

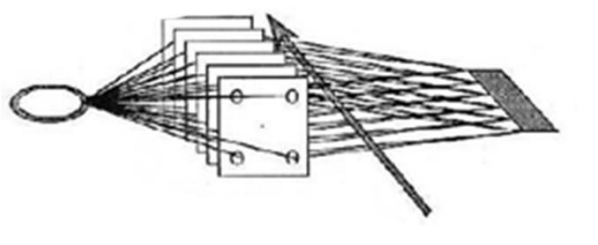

Vööd peeti au ja väarikuse sümboliks.

Kellelgi teisel rahva ees vöö lahti tõmbamine oli ränk solvang (samasugune, nagu näiteks kõrvakiilu andmine).

Pihkvamaa rahvarõivad

Vöö kudumine kõladega

Vööd kooti kõladega. Kõlad on väikesed nelinurksed puust valmistatud plaadikesed, mille nurkades on augud. Aukudest jookseb läbi lõimelõng. Plaadikesi pöörates tekitatakse vahelik, kust viiakse läbi koelõng.

Vöökudumine oli naiste töö. Tüdrukud õppisid kõladega vöösid kuduma umbes kümneaastaselt ning juba esimesed tehtud vööd läksid veimevakka. Sealt jagas neiu abielludes peigmehe sugulastele kingitusi. Petseri kandis pidi tütarlaps valmistama pulmadeks sada kitsast vööd.

Eriline tähtsus oligi vöödel pulmakommetes. Pruut kinkis vöösid külalistele. Kui ta sillast üle sõitis, viskas vöö tee. Noorik sidus vöö mehe maja välisukse külge ning sai vöösid kingiks külalistelt, kes pulma teisel päeval tema perenaiseoskusi kontrollisid. Noorik jättis vöösid ka lauta, ahju peale, kaevukoogu külge ning sauna eesruumi naela otsa.

Vööd kooti kõige lihtsamate mustritega, neid kaunistati pikitriipude ja nurkspiraalide ehk meandritega. Mustal taustal oli erksama värviga (punane, roosa, helesinine, sirelililla, kollane) moodustatud muster, põhimustrit täiendati värviliste servadega.

Otsad punuti kahte või kolme patsi, mis kaunistati põhimustriga samas värvitoonis olevate helmeste ja tuttidega.

Vöödel olev muster ei ole lihtsalt värviline ornament, vaid „kiri“, mis kannab kodeeritud kujul muistseid müüte. Arvatakse, et kirja asemel saadeti muistsel ajal sugulastele vöösid ühe või teise sõnumiga, mida siis muustrilt loeti. Kirjaoskuse levides kaotas sümbolite keel oma tähenduse. 20. sajandi alguse etnograafilised ekspeditsioonid näitasid, et meistrid ei mäleta enam isegi mustrite nimesid, rääkimata nende sümboolsetest tähendustest.

See-eest hakkasid 20. sajandil vöödele tekkima pühendused, soovid ja õnnitlused: „Kingin sellele, keda armastan“, „Armastan südamest, kingin igavest“. Tütarlaps võis kinkida sellise vöö oma armastatud noormehale.

Vöösid kingiti austuse ja lugupidamise märgiks, see oli õnne ja heaolu, tähelepanu ja tunnustuse sümbol. Vene vanasõna ütleb: „Vöö sillutab tee südamesse“.

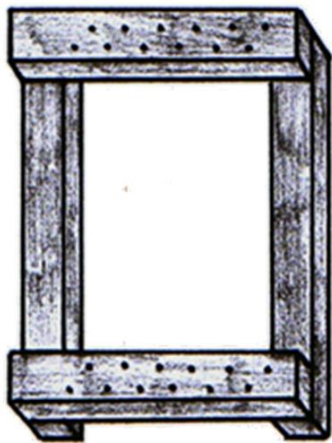
Praktiline töö – vöö fragment

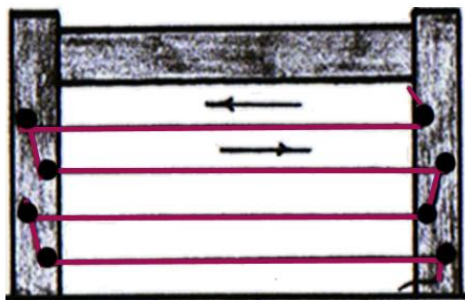
Õpetaja kontrollib töö ajal õpilaste vahel liikudes õiget istumisasendit, õigeid töövõtteid, ohutustehnika reeglite järgimist.

Hea perenaine leiab rakenduse igale asjale. Vöökatket saab kasutada näiteks käepaelana.

Vöö fragmendi valmistamine puidust kudumisraamil.

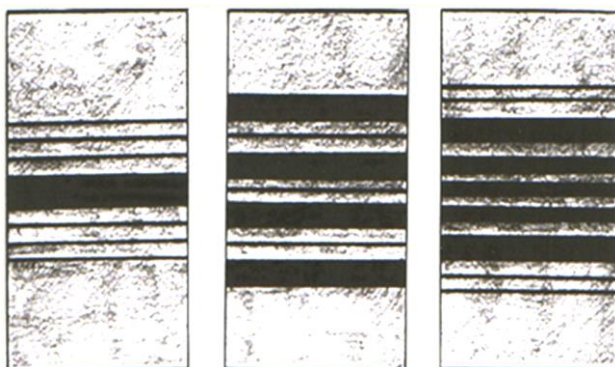

Töö alustamine: paneme kudumisraamile üles lõime.

Selleks võib kasutada ühte või mitut värvi puuvillast, linast või villast lõnga.

Õpetaja juhendamisel pingutatakse lõimed raamile.

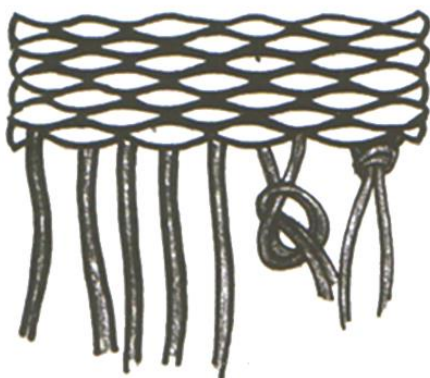
Üks vanimaid kudumite kaunistamise viise on triibud.

Triipude gruppe võib teha vaheldumisi või teatud rütmiga. Lihtsate triipude värv ja rütm väljendavad kas dünaamilisust ja energiat või rahulikku tasakaalu.

Kui põimida värvilist niiti ainult ühele poolele ja siis töötada teise värviga, saab katkendliku, punkteeritud joone.

Kui põimida värvilist niiti kaks korda ja siis töötada teise värviga, saab peene lainelise joone.

Vöö lõpetamiseks on vaja oma töö lõimelõngad naelte kõrvalt lahti lõigata ning kokku sõlmida. Lõime otsad tuleks jätta võimalikult pikad, et sõlmida oleks lihtsam.

Tööde kontroll ja hindamine

Koostame valminud töödest näituse.

Õpilased analüüsivad oma tööd: millise eesmärgi me tunni alguses seadsime, mida me teada saime ja õppisime, mis tunni juures meeldis.

Õpilased hindavad ülesande raskusastet (kerge, ei olnud lihtne, raske, väga raske).

Õpetaja hindab õpilaste praktilisi töid.

Kasutatud allikad

Фролова Екатерина «Живой источник» М. «Молодая гвардия» 1990 г.

Валдаева Н., Гончарук М. «Ковер картина» «Сделай сам» 1994 №1.

Историко-этнографические очерки Псковского края: (Монография) под редакцией Гадло А.В. Псков: ПОИКРО 1998 г.

Голошумова Г. «Декоративно-прикладное искусство в системе нравственного воспитания школьников» // Изобразительное искусство в школе. 2001 г. №3.

Дворкина И. «Ручное ткачество для всех» // Наука и жизнь. 1994 г. №2;4;5;8;9;10;11.

Дворкина И. «Гобелен за десять вечеров» М. Культура и традиции. 1998 г.

Милавский А. «Народные промыслы» Москва «Мысль» 1994 г.

Семёнова М. «Мы-славяне» Санкт-Петербург «Азбука» 1998 г.

Народные художественные промыслы. Теория и практика. М. 1982 г.

«Приобщение детей к истокам русской народной культуры» Санкт-Петербург «Акцидеит» 1997 г.

Санра Харди «Коврики своими руками» Москва «Мир книги» 2004г.

Free-shipping-women-Fashion-jewelry-Wax-line-rainbow-color-handmade-rope-woven-bracelet-friendship-bracelets.jpg

<http://linda6035.ucoz.ru>

PEIPSIVEERE KEELED JA KULTUURID

Peipsiveer – iidne asustus, erinevad rahvad

Peipsi on üks iidsemaid Eesti kohanimesid. Arvatakse, et see pärineb nende põhjapõdraküttide keelest, kes asustasid Eesti kohe pärast selle vabanemist mandrijää alt u 11 000 aastat tagasi. Arheoloogid on leidnud Peipsi äärest jälgi inimtegevusest juba alates keskmisest kiviajast. Peipsi järv ja kalapüük on ümberkaudsete elanike elulaadi ja kultuuri läbi ajaloo palju mõjutanud.

Peipsi järve ümbruses on erinevad rahvad, rahvused ja etnilised grupid sajandeid kõrvuti elanud. Järve läänekaldal elavad eestlased, venelased ja setud. Idarannikul elavad praegu valdavalt venelased, kuid ajaloolise Novgorodimaa alad olid vadjalaste ja isurite põliskodu. Seal on tänini säilinud palju soome-ugri päritolu kohanimesid.

I aastatuhande lõpus jõudsid peipsiäärsetele aladele slaavlased, kes kutsusid siinseid soome-ugri hõime tšuudideks. Siit on pärit ka Peipsi järve venekeelne nimi *Чудское озеро* – tšuudide järv, järv tšuudide maal. Seda nime kohtab ürikutes alates 13. sajandist. Peipsi nime on erinevad rahvad kirjutanud veel kujul Peybas, Peupes, Peibas, Peybasz, Beybasse, Pebesse, Beips, Peipus.

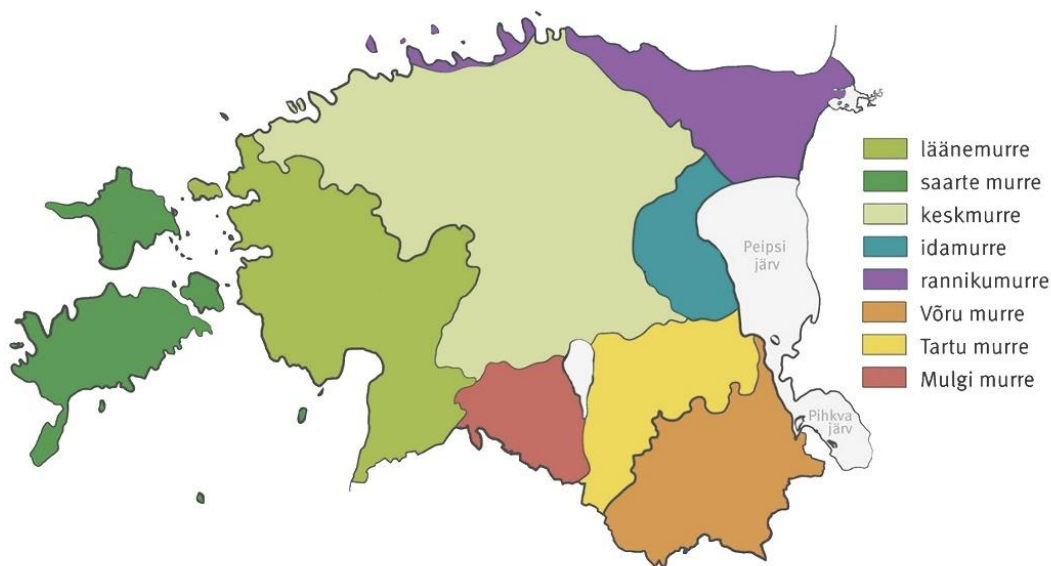
Peipsi lääne- ja põhjaranniku vene asustus kujunes põhiliselt 18. sajandi lõpul ja 19. sajandil. Siia põgenesid Venemaalt pärisorjad ning alates 17. sajandist ka vanausulised, keda õigeusu kirik taga kiusas. Tänapäeval on Eestis kümme-kond vanausuliste kogukonda – põhiliselt Peipsi ääres, mõned ka Tartus ja Tallinnas.

Eesti mured ja murrakud

Eestis räägitakse erinevaid mureid. Need jagunevad kolme suurde murderühma:

- kirderanniku murderühma kuuluvad kirdemurre ehk Alutaguse murre ja rannamurre;
- põhjaeesti murderühma kuuluvad keskmurre, läänemurre, saarte murre ja idamurre;
- lõunaeesti murderühma kuuluvad Mulgi, Tartu ja Võru murre (vahel loetakse eraldi murdeks ka Setu murrak).

2011. aasta rahvaloenduse ankeedis said emakeelena eesti keelt kõnelevad Eesti elanikud vastata küsimusele, kas nad oskavad mõnda kohalikku keelekuju, murret või murrakut. Jaatava vastuse korral paluti vastajal nimetada see murre, mida ta kõige paremini oskab. Kogutud andmetest selgub, et kõige rohkem on Võru murde oskajaid (87 044), järgnevad saarte murde kõnelejad (24 520), kolmas on kõnelejate arvu poolest Setu murrak (12 532). Nii Võru kui ka Setu murdealad paiknevad Peipsi ääres. Teistest Peipsi ääres kõneldavatest murretest oskab Tartu murret 4121, Kirde-Eesti rannikumurret (Alutaguse) 1288 ja idamurret 1270 inimest.

Eesti murrete kaart. Allikas: opiq.ee

Viimaste aastate eesti kirjanduspildis kohtub üha enam murdekeelt – peamiselt luules, aga ilmunud on ka proosat ja näidendeid. Silmatorkava ülekaaluga on esindatud lõunaeeesti murded: autorid Madis Kõiv, Ain Kaalep, Jaan Kaplinski, Kauksi Ülle, Jan Rahman, Aapo Ilves, Olavi Ruitlane, Merca, Andreas Kalkun, Maria Kukka, Voldemar Raidalu jt. Murdekeelset lastekirjandust on avaldanud Jan Rahman, Milvi Panga, Contra, Olavi Ruitlane, Merca jt.

1987. aastal ilmusid Kauksi Ülle võrukeelne luuletuskogu „Kesk umma mäke” ning Madis Kõivu ja Aivo Lõhmuse võrukeelne näidend „Põud ja vihm Põlva kihelkonnas nelatõistkümnendama aasta suvil”. See innustas Tartu akadeemilisi ringkondi võru keele ja kultuuriga energilisemalt tegelema.

Lõunaeeesti keel, keeled või murded?

1990. aastatest peale on Võrumaalt pärit kultuuriinimesed avaldanud arvamust, et lõunaeeesti murdeid tuleks nimetada lõunaeeesti keeleks või vastavalt eraldi võru (*võro*), tartu (*tarto*), setu (*seto*) ja mulgi keeleks.

Võru murret või võru keelt (*võro kiil*) kõneldakse peamiselt ajaloolise Võrumaa territooriumil. Palju võrukeelseid inimesi elab ka Tallinnas ja Tartus. Kõige vanapärasemat võru keelt võib aga leida Siberist, 19. sajandil sinna välja rännanud võrukeste küladest. Võrumaal kasutavad vanemad inimesed igapäevases suhluses veel võru keelt. Keskealised kõnelevad kodus võru keeles, kuid ametiasutustes (tavaliselt võõrastega kõneldes) eesti keeles.

Püsima jäävad need keeled, mida kõneldakse kodus lastega. Paljude väikeste keelte saatus on aga näidanud, et tänapäeva maailmas ei saa enam loota põlvkondade vahelisele suhtlemisele. Seepärast korraldab 1995. aastal asutatud Võru Instituut võru keele ja kultuuri õpetamist ajaloolise Võrumaa koolides. Instituut annab välja võru keele õppematerjale, korraldab õpetajatele koolitusi ja õpilastele võru keele võistlusi.

2000. aastast alates toetab võru keele õpetamist riiklik programm “Lõuna-eesti keel ja kultuur”. Võru keelt on võimalik õppida Tartu Ülikoolis kahe semestri jooksul. Võru Instituudis on korraldatud võru keele kursusi täiskasvanutele. Riigi toel ilmub võrukeelne ajaleht Uma Leht. Tehakse võrukeelseid raadiosaateid ja telesarju, mida vaadatakse ka väljaspool Võrumaad. Internetis levitatakse võrukeelseid programme ja arvutimänge.

2002. aastal ilmus „Võru-eesti sõnaraamat“, mis sisaldab 15 000 märksõna, ja 2015. aastal ka „Eesti-võru sõnaraamat“. Veel ei ole ilmunud põhjalikku võru keele grammatikat. Võru keelt saab õppida veebisõnastiku (<http://synaq.org>), elektroonilise õppeprogrammi „Opiq võro kiilt!“ (<http://oahpa.no/voro/>) ja keeleportaali (<http://umakiil.eu>) abil. On olemas ka võrukeelne veebientsüklopeedia Vikipeedia (<https://fiu-vro.wikipedia.org/wiki/Pääleht>).

Setud – rahvas kahe kultuuriruumi piiril

Võru keele idapiir on ühtlasi vana lääne- ja idakiriku piir ning ajalooline Liivimaa ja Pihkva kubermangu piir. Sellest piirist ida poole jäävaid lõuna-eestlasi nimetatakse setudeks ning ise nad nimetavad oma keelepruuki setu keeleks (*seto kiil*). Lisaks keelemurdele on setude eripära see, et suur osa neist kuulub vene õigeusku. Ka setude materiaalne kultuur (traditsioonilised rõivad, hooned, tööriistad, tarbeesemed jms) on vene mõjutustega. Tähistatakse kohalikke kirikupühi ning olulistel tähtpäevadel kantakse setu rahvarõivaid.

Setumaa eri piirkondades (ainsus *nulk*, mitmus *nulga*) on kõneldud ja kõneldakse setu keelt veidi erinevalt. Tänapäeval hakkavad sellised nüansid hääbuma, eriti nooremate inimeste kõnes. Vaid vanemate kõnelejate puhul on veel võimalik nende päritolupiirkonda aimata. Noorte hulgas setu keele kasutus väheneb, kasutatakse lihtsamat sõnavara ning on tunda tugevaid eesti kirjakeele mõjusid. Venemaal elavatel setudel on selline mõju tunduvalt väiksem, sest vene keel kuulub teise keelkonda.

Vanema setu keele kohta saame aimu peamiselt rahvalauludest, eriti vanemat tüüpi lauludest, kus on säilinud vanapärased keelekujud. Rahvalaulutraditsioonid ja setu leelokoorid on aidanud kaasa setu keele käibel püsimisele.

Iga autor, kes setu keeles kirjutab, kasutab seda veidi erinevalt, lähtudes oma päritolupiirkonna keelelistest omapäradest. Erinevad on ka kirjaviisid. Viimasel 10–15 aastal on tegeletud ühtse setu kirjakeele teadliku arendamisega. 2010 asutati Sihtasutus Seto Instituut, mille ülesanne on

edendada setu keele ja kultuuri alast teadustööd ning tutvustada seda avalikkusele. Seto Instituut avaldab trükiseid, korraldab teadusüritusi ja setu kultuuri õpet.

Peipsi järv rahvapärimuses

Peipsi järv on andnud aineküllalikuks rahvapärimuseks. Räpina kihelkonnast on Jaan Ortuselt (sünd 1857) üles kirjutatud võru murdes jutustatud muinasjutt „Kuis sai Peipsi järv“ („Kuidas tekkis Peipsi järv“).

Palju on rahvasuust kirja pandud kaladega seotud pärimusi, näiteks Lämmijärve kalurite traditsioonilised latika kudemisaja tunnusmärgid: „Latka viirdetulõkit vai püügiaigo tähendäs haanatilga [põldosja] häitsemine. Tuu tähendäs edimätse latkapüügi aigo. Tõõnõ latk tulõ sis ütsä päävä peräst ehk jälleki sis, kui rüäpää [rukkipea] ilosto vällä tulõ. Kolmas latkapüügi aig om sis, kui rügä häitses.“

Peipsi ääres on kõneldud, et kevadisel pööripäeval pani randlane tähele, kust poolt tuul puhub: oli tuul järvest, läks kala Venemaa randa, metsatuul aga tõi suveks kala oma randa. Sama kõneldi kevadel ka Peipsi jää kohta: ajas tuul kevadel kõrged jäämäed randa, jäi kala ka meie randa. Läks jää, läksid ka kalad.

Eesti rahvapärimuses on palju muistendeid (<https://et.wikipedia.org/wiki/Muistend>), mis on seotud müütilise Kalevipoja-nimelise vägimehega ([https://et.wikipedia.org/wiki/Kalevipoeg_\(tegelane\)](https://et.wikipedia.org/wiki/Kalevipoeg_(tegelane))). Hiiglase tegudega on seletatud järvede, küngaste, allikate ja kivide päritolu: orud võisid olla Kalevipoja künnivaod, piklikud linnamäed tema magamisasemed, rändrahnud tema lingukivid. Ka Peipsi järv olevat tekkinud Kalevipoja tegutsemise tagajärjel. Paljusid Peipsi ääres leiduvaid kive seostab folkloor Kalevipoja tegudega, Kalevipoja ehitatud sildu olevat Peipsi kaldail viis. Samuti on Kalevipoeg seotud Piirissaare tekkimisega.

Eesti rahvuseepose "Kalevipoeg" üheteistkümnendas loos jutustatakse, kuidas Kalevipoeg käis linnaehituseks Pihkvas laudu toomas:

„Kalevite kallis poega
Toonud Pihkvast turjatäie
Lunastatud linnalaudu,
Kust saab tuge kurbadelle,
Varju vanaraukadelle,
Nutunurka neidudelle,
Leinapaika leskedelle,
Tõuseb tulu teistelegi.
Lauakoorem polnud suuri
Ega olnud väga väike,
Paras mehe pihaline:
Tosinate arvult täitis
Kaksikümmend mehe koormat,
Paar veel lisaks peale pandud;
Polnud lauad paksusella
Kuskil üle kolme tolli
Ega läinud laiuselta
Kuskil üle kahe jala,
Ega olnud pikkuselta
Kuskil üle kümne sülla.“

(„Kalevipoeg“ XI lugu)

Saare vallas Kääpal asuvas Kalevipoja muuseumis asub maal “Kalevipoja tagasitulek Pihkvast”. Selle autor on Venemaal elanud ja töötanud eesti rahvusest kunstnik Alfred Oja (1924–2000).

Alfred Oja teos “Kalevipoja tagasitulek Pihkvast”

Ajakirjanik Fjodor Maspanov on kogunud ja avaldanud ajalehes Peipsirannik/Чудское побережье nii eesti- kui venekeelset kohalike kirjanike loomingut. Ta on öelnud: „Poeetiline anne, see on rahva vara, ning olemas ka koos elavatel Peipsi-äärsetel inimestel, nii eesti kui ka vene rahvusel. Luulemõtted on pulseerinud neil aladel ikka ja alati. Siit on saanud inspiratsiooni kuulsad ja tuntud autorid: Fr. R. Kreutzwald, Nikolai Jazõkov, Jakob ja Juhan Liiv, Anna Haava, Paul Haavaoks ja paljud teisedki suurepärase poeedid. Möödunud sajandide jooksul on nende suurepärase autorite ridu jäädvustatud isiklikes või kollektiivsetes luulekogudes. Tänapäevalgi ei ole see poeetiline pulss kuhugi kadunud. Luuletusi kirjutavad väga paljud rannaäärsed elanikud Mehikoormast kuni Vask-Narvani, sõltumata keelest ja vanusest. Nende seas ei ole küll kuulsaid poete, kuid siiski palju tõeliselt andekaid autoreid. Neid kõiki ühendab armastus oma ajalooliselt unikaalse kodukandi Peipsi-ääre kultuuri säilitamise vastu.“

Kasutatud allikad

Eesti murded rahvaloenduse andmetel (kuupäev puudub). Loetud aadressil

<https://www.stat.ee/dokumendid/71338> (vaadatud 14.08.2019).

Eesti 100 aaret (kuupäev puudub). Külastatud aadressil <https://eesti100aaret.ee/peipsi-jarv> (07.08.2019).

Keele ajalugu (kuupäev puudub). Külastatud aadressil <https://wi.ee/et/voru-keel/keele-ajalugu> (15.08.2019).

Liivak, K. (2010). „Kirjakeel pole murdeid välja surunud“. Külastatud aadressil

<https://www.sirp.ee/s1-artiklid/varamu/kirjakeel-pole-murdeid-vaelja-surunud-pealelend> (14.08.2019).

Lukas, J. (2013). Kalevipoja muuseumile annetati eesti rahvusest Vene kunstniku maal.

Külastatud aadressil <http://www.kylauudis.ee/2013/10/18/kalevipoja-muuseumile-annetati-eesti-rahvusest-vene-kunstniku-maal> (08.08.2019).

Maspanov, F. (2005) Peipsimaa luule. Külastatud aadressil

<http://peipsirannik.info/vana/eestileht/peipsimaalule.htm> (12.08.2019).

Murdejaotus (kuupäev puudub). Külastatud aadressil <https://www.keel.ut.ee/et/murdejaotus> (14.08.2019).

Peipsi järve piirkonna ökoturismialane teostatavusuuring (kuupäev puudub). Külastatud aadressil

<https://www.digar.ee/arhiiv/et/download/23033> (13.08.2019).

Seto keel (kuupäev puudub). Külastatud aadressil

https://www.rahvakultuur.ee/vkpnimistu/index.php?page=Public.Knowledge&area_id=0&id=216 (15.08.2019).

Võru keele ja kultuuri õpetamine (kuupäev puudub). Külastatud aadressil

<https://wi.ee/et/voru-keele-ja-kultuuri-opetamine> (15.08.2019).

PEIPSI JÄRV JA EESTLASTE KOHAMUISTENDID

Maire Alver (Räpina Ühisgümnaasium)

Õpilased täidavad tööülesanded (täherägastik, teemantluuletus, kuuldemäng), mille aluseks on Peipsi järvega seotud muistendid. Töötatakse rühmades.

Lõimitavad ained: võru keel, eesti keel, kirjandus, bioloogia, inglise keel, vene keel, informaatika, matemaatika, kunstiõpetus, ajalugu

Arendatavad pädevused:

- kultuuri- ja väärtuspädevus (õpilane tajub ja väärtustab oma seotust loodusega; väärtustab ümbritsevat keskkonda ja looduslikku mitmekesisust; väärtustab loomingut ning on oma ettevõtmistes loominguline; tajub ja väärtustab oma seotust teiste inimestega, oma ja teiste maade ning rahvaste kultuuripärandiga);
- sotsiaalne ja kodanikupädevus (teeb koostööd õpetaja ja kaasõpilastega);
- enesemääratluspädevus (määratleb ennast osana loodusest ja käitub eluslooduse suhtes vastutustundlikult);
- õpipädevus (töötab individuaalselt ja rühmas; seostab omandatud teadmisi varemõpitud; analüüsib oma teadmisi ja oskusi);
- suhtluspädevus (suudab ennast selgelt väljendada, esitleb ja põhjendab enda seisukohti);
- ettevõtlikkuspädevus (suudab oma ideid luua ja ellu viia);
- digipädevus (kasutab digitehnoloogiat õppimisel; leiab ja säilitab digivahendite abil infot; osaleb juhendite abil digitaalses sisuloomes, sh piltide, multimeedia loomisel ja kasutamisel).

Peamised õpiväljundid:

- oskab leida vastuseid oma küsimustele, hankida erinevatest allikatest vajalikku teavet, seda tõlgendada, kasutada ja edastada;
- oskab koostada juhise abil veebipõhist teemantluuletust, täherägastikku;
- täiendab kaladega seotud vene- ja ingliskeelset sõnavara;
- väärtustab oma rahvust ja kultuuri teiste rahvuste ning kultuuride seas;
- tunneb rõõmu mängulisest ja loovast tegevusest.

Ettevalmistus

Moodustatakse õpilastest sobiva suurusega rühmad ja jagatakse ülesanded. Vastutuse suurendamiseks on soovitatav lasta õpilastel rühma ja ülesannet valida.

Tuletatakse meelde rühmas töötamise põhimõtted:

- igaüks vastutab ülesande täitmise eest;
- rühmaliikmed suhtlevad omavahel, toimub infovahetus;
- tähtis on rühmasisene tagasiside andmine.

Ülesanne 1

1.1. Peipsi kalad

Tutvuge MTÜ Peipsi Alamvesikonna Kalurite Liidu poolt välja antud plakatiga aadressil: <http://bit.ly/peipsi-015> (http://www.pkak.ee/files/PLAKAT_PEIPSI_KALAD_A1.pdf).

1.1.1 Peipsis elavate kalade seas on ka kaitsealuseid liike. Selgitage, mille poolest erinevad I, II ja III kategooria liigikaitse. Abi saate Keskkonnaministeeriumi veebilehelt (<https://www.envir.ee/et/liigikaitse>).

[illegible]

1.1.2 Millised plakatil olevatest kaladest kuuluvad kaitsealuste liikide hulka? Märkige juurde ka liigikaitse kategooria.

1.1.3 Koostage programmiga Word Search Labs sõnarägistik, mis sisaldab 20 Peipsi järves elava kala nimetust, neist kolm peavad olema kaitsealused.

- Avage programm aadressil <https://wordsearchlabs.com> (kui soovite, andke tõlkekäsklus).
- Sõnaotsingu pealkirja reale kirjutage:
Leidke sõnarägistikus 20 Peipsi järves elavat kala. Millised neist on kaitsealused?
- Sisestage kalade nimetused, eraldades need komaga.
- Valige sõnade paiknemise suund (mitte rohkem kui viis suunda).
- Ruudustiku suuruse tähtede arv jätke samaks (20).
- Eelvaatest näete sõnade paigutust, vajadusel saate teha muudatusi (<< Tagasi).
- Salvestage koostatud sõnarägistik.
- Muutke töö Wordi dokumendiks.
- Avage loodud Wordi dokument, kustutage sõnarägistiku all olevad kalade nimetused ja salvestage töö nimega „Peipsi kalad“.

1.2. Teemantluuletus

Teemantluuletus on teemandikujuline riimideta luuletus. Klassikalises teemantluuletuses moodustab esimese rea üks nimisõna, mis on ühtlasi luuletuse pealkiri või teema. Teine rida koosneb kahest omadussõnast ning kirjeldab teemat. Kolmandal real on kolm tegusõna. Neljas rida on neljasõnaline lause, mis väljendab teemaga seotud tundeid. Viies rida on taas üks sõna, mis sünonüümina kordab teemat. Sõnad ei tohiks luuletuses korduda. Nn suur teemantluuletus koosneb seitsmest reast.

Teemantluuletust saab koostada keskkonnas ReadWriteThink (<http://bit.ly/peipsi-017>):

Vaadake ja uurige näiteid:

<http://loovkirjutamine.weebly.com/teemantluuletus.html>

<https://loodusaineteliit.files.wordpress.com/2017/08/cinquan.doc>

Koostage oma teemantluuletus.

Juhised leiate aadressilt <http://bit.ly/peipsi-016>

Salvestage töö.

1.3. Kalevipoeg ja mõõtühikud

Ülesanded on kohandatud allikast <http://opleht.ee/2012/11/kui-raske-oli-kalevipoja-lauakoorem>.

Lugege läbi muistend:

Kalevipoeg võttis nõuks mälestusesambaid püsti panna. Ei tahtnud ometi sammast vasest valmistada ega rauast raiuda, vaid määras linnad mälestusesammasteks. Ühe linna tahtis Kalevipoeg isa kalmule, teise Mustvee Linnanõmme, kolmanda Alutaha ehitada. Linnad pidiwad sõja korral raukadele redupaika, lastele varjupaika, naistele asupaika andma.

Linnade ehitamiseks tarvitas Kalevipoeg rohkesti laudu. Kodumaal puudus tarvilik osa laudu. Pihkva pool teadis Kalevipoeg aga laudade poolest maa rikka olevat. Sealt tahtis tuua. Läks teele.

Jõuab Peipsi äärde. Vaatab ümber: ei lootsikut kusagil. Lootsiku puudus ei takista Kalevipoega. Karsumm! vette, otsekohe järvest läbi minema. Kalad kohkuvad, vähid vabisevad, pardid põgenevad, kuuldes, kuidas Kalevipoeg vees edasi sammudes solistab. Kalevipoeg jõuab Pihkva poole, võtab lauakoorma selga, sammub tuldud teed tagasi.

(Allikas: <http://www.folklore.ee/rl/pubte/ee/vanad/eisen/muist/7d.html>)

Mitu sammu?

Legendi järgi oli Kalevipoja võlusaabaste ühe sammu pikkus seitse penikoormat. Mitu sammu kulus vägilasel lauakoorma toomiseks Pihkvast Peipsi ääres asuvasse Räpina sadamasse (vahemaa linnulennult umbes 60 km), kui teekonna algus- ja lõpp-punktiks oli Räpina sadam?

Kui raske koorem on 777 lauda?

Teatavasti tõi Kalevipoeg Peipsi tagant laudu. Rahvaluuleteadlase Eiseni järgi oli hiiglase turjal korraga 777 lauda. Laudade mõõtmete kohta on eeposes kirjas:

„... polnud lauad paksusella
kuskil üle kolme tolli
ega läinud laiuselta
kuskil üle kahe jala
ega olnud pikkuselta
kuskil üle kümne sülla.”

Kui Kalevipojal oli turjal 777 lauda, kus iga laua pikkus oli 10 sülda, laius 2 jalga ja paksus 3 tolli, siis mitu tihumeetrit (m^3) laudu oli Kalevipojal korraga turjal? Mitu tonni see on, kui ühe tihumeetri mass on 600 kilogrammi?

Ülesanne 2

Muistendist saab kuuldemäng

Kuuldemäng on raadiole kirjutatud või kohandatud näidend. Sündmused esitatakse selles nii, nagu toimuksid need praegu. Kasutatakse tegelaste dialoogi ja jutustaja kõnet. Väljendusvahenditena saab kasutada vaid hääli (inimese eri hääletoone, mitmesuguseid taustahääli nagu veesulin, tuulevihin jne).

Kuulake näidiseid:

<http://bit.ly/peipsi-018> (00.03.50 – 00.07.00)

<http://bit.ly/peipsi-019> (00.00–02.00)

Tutvuge muistenditega Peipsi järve tekkimisest (originaaltekst on võrukeelne, ümberjutustus eestikeelne).

Valige neist üks ja lavastage ning salvestage kuuldemäng. Selleks lugege muistend läbi. Pange kirja, kes on loo tegelased. Mõelge, mida peab lisaks tegelaste dialoogile rääkima jutustaja, et kuulajal tekiks muistendist terviklik ülevaade. Mõelge tegelaste hääletoonile ja taustahelidele. Milliseid helisid saate taustaks teha ise, milliseid helisid peab otsima Youtube'ist?

Vajadusel kirjutage kuuldemängu stsenaarium, mille võite vormistada sarnaselt näidendi käsikirjale. Näidis: <http://bit.ly/peipsi-020> (<http://kiirisaar.blogspot.com/2015/08/naidendi-joetudruku-needus-kasikiri.html>).

Jagage osad ning harjutage läbi, ilma et veel salvestaks.

Lõpuks salvestage kuuldemäng.

Salvestamisel kontrollige, et:

- salvestuse alguses oleks öeldud muistendi pealkiri;
- diktsioon on selge, kõik häälikud on kuuldavad;
- loetud on sobiva kiirusega ja väga ilmekalt;
- tekst on sisse loetud veatult ja parandusteta;
- taustahelid sobivad stiililt ja meeleolult tekstiga.

Kuis sai Peipsi järv

Innevanast oll elänu Vennemaal Oudova takah suur ja väega kuulsa noid nimega Peipse. Kogo mi maa peläs ja oll suurõh hirmuh tuu nõia peräst, kes käve mi maalõ riisma, vei miie, naise ja tütreka orjas ja tüülistes. Tal oll suur mõisa ja maa-ala, esi tüüd tettä muidogi ta es viisi. Kõik tüülise ta rüüvse ja riise mi maalt ja pand na umma mõisahe orjama. Süvvä andse ta näile väega kehväste ja puhkust vaivalt paar tunne ööpäävä pääle. Muud palka ta pääle piitsa neile ei annud ja vasta nakata ka keski suurõlõ nõiale ei julgonu.

Ütskõrd riisse vana Venne noid mi kuninga ilosa tütre ärä. Vana kuningas sai väega kurvas ja oll väega suurõh murrõh uma tütre peräst, ta ei tiidnü üttegi abinõud kah, kuis umma tütärd är pästa hirmsa nõia käest, eski sõaväega ei julgonu ta nõia vasta sõdima minnä, ta tiidse, et sõavägi üldse nõia ligige ei päse ja nõia sõavägi ta sõaväe viimse mehene är olõs hukanu.

Kuningatütre vargusõst sai kuulda ka tõõsõ kuninga poig, tuu võtse nõus kuningatütärd pästma minnä. Aga kuis sa pästad? Kuningapoig mõtõl hulga aigo ja plaanit. Es tulõ üttegi hääd nõvvo ei plaane, kuis neiot nõia käest är saasse pästä. Viimäte võtt kuningapoig nõus targa käest minnä nõvvo küsümä. Tark üteli: "Kuningatütre pästmine om küll rassõ, kui julgõ miis olõd, sis saat ka hakkama." Tark andse kuningapojale kolm asja ja üteli: "Kui noid tulõ teid takistama, sis viska inne seo liivaterä maaha, peräst seo puuoss ja kõgõ viimäte seo viitsilk." Tark juhat ka kuningapojalõ tii Venne nõia mano, kost sinnä mindäs ja kuis nõia mano saat.

Kuningapoig võtt targa anto asja, pand ilosahe paika ja läts Venne nõida otsma. Reisis. Kullo kuningapojal mito päivä aigo, inne kui üteli neläpäävä õdagol nõia asopaiga üles löödse. Kuningapoja õnnõs es olõ vanna nõida hinnäst kotoh, ta oll luvvahänna säläh tõsõ nõia poolõ pito lännü. Kotoh oll varastõt kuningatütär ütsindä.

Nuurmiis selet neiolõ kavatsusõ ja plaani ärä, võtiva nõia tallist kats kõgõ parembat hobõst, istõva, tõnõ tõsõ hobõsõ sälgä ja naksiva nõia elopaagäst tulitsõ kiirusõga pakõma.

Öö jõudse kätte ja üüse oll ka väega hää paata, ja noid esi oll pidol, kuna tuu viil kodo jõud ja vargust märkas, niikavva omma nimä joba kaugõh nõia elamust. Päävätõusu aigo näivä pakõja joba nõida neile takah kihotavat suurõ musta kikka säläh ja ilmatu suur nui käeh. Noid irvit joba hambid ja keerot nua, et nüüd olot ti mõlõmba mul peoh. Kuningapoig nägi, et vanast nõiast nüüd küll muidu inämb ei päse, kui visas targa antu liivaterä maaha. Silmapilk kerkü määrõtä suur mägi nõia ja pakõjide vahele. Kikas es jõvva üle suurõ ja korgõ mäe linnata ja noid jäi maaha, pakõja kihoteva tulitsõ kiirusõga iks edesi. Umbõs paari tunni peräst kuuliva pakõja määrätü suurt vuhinat. Kaiva tagase ja näivä nõida jälke neil järeh. Siis võtt kuningapoig puuossa ja visas maaha. Silmapilk kasve puuossast nõia ja pakõjide vahele suur ja paks mõts, kost noid uma kikkaga nii kergehe jälke läbi es päse.

Lõuna paiko kuulva pakõja jälke hindä sälätakah suurt mühinät ja kohinat. Kavvõst paistus jälke noid uma kikkaga neid takah ajavat. Pakõjil om viil kolmas ja viimäne abinõu, aga sedä

ei taha na viil tarvitusõlõ võtta. Na kihõtasõ hobõsit viil viimätsest nii pallõ, kui na viil võtva. Hobõsõ travõldasõ küll kõvastõ, aga nõid kikkaga kihotas viil kõvõmbidi, nii et vahemaad inämb suurt midä ei olõki. Nõid hõiskas ja hurjutas joba jälke rõõmuga, et "nüüd ti, varganäo, mu käest inämb ei pässe."

Kuningapoig nägi, et muu abinõu inämb ei avita ja võtt viimätse abinõu - viitsilga - ja visas tuu maaha. Ütekõrraga tõsse maailmatu suur kohhin ja mühhin ja maahavisatu viitsilk nakas kiimä ja lagonõma. Ega silmäpilguga kasve viiväli sada süld iks suurõmbas, nii et nõid kõgõ kikkaga jäi lainõtava vii sisse. Viimäte lätsivä viilainõ nii suurõs, et kisivä nõia uma kikkaga vii ala. Küll rabõl nõid ja pess kikas siivaga, aga midäge es avita, midä rohkõmb na rabõliva, toda suurõmbas läts lainetus ja toda rohkõmb kisk vesi neid põhja, kost na imämb vällä es päseki. Kuningapoja maahavisatost viitsilgast tekkünü järv jäi pakkõjite sälätaadõ kõgõ nõia ja kikkaga ja kuningapoig vei kuningatütte õnnõlikult uma leinäjä esä mano tagase, kes neid ütlemätä suurõ rõõmuga vasta võtt. Selle vahvusõ ja pästmise palgas and kuningas uma tütre pästjäle naases.

Nõia Peipse perrä nakas rahvas kuningapoja mahavisatost viitsilgast saanu järve Peipsi järves kutsma ja kutsva tedä täämbäseni. Elävält vette matõtu nõid eläs täämbatseni Peipsi järveh edesi. Et järve põhjah kala neid ilmast ilma käüvõ tsuskma ja näpistama ja na ummi liikmit liigutasõ, et vaivajit kallo hindäst kaugõmba aiya, sis nõia ja ta kikka liigutusist vesi järveh täämbätseni päiväni lainetas ja mülläs. Kui vesi Peipsi pääl väega lainetas ja kohises, sis rahvas ütles, et Venne nõid uma kikkaga tükküse järvest vällä.

Jaan Ortus, sünd. 1857. Veriora vald.

ERA II 150, 418/23 (2) < Räpina khk., Veriora v. - Daniel Lepson < Jaan Ortus, s. 1857 (1937) (http://www.folklore.ee/lepp/rapina/?sel_id=2)

Kuidas tekkis Peipsi järv

eestikeelne ümberjutustus: Maire Alver

Ennemuiste oli elanud Venemaal Oudova taga võimas ja väga kuulus nõid nimega Peipse. Meie maal kardeti teda, sest ta varastas siit mehi, naisi ja tütarlapsi endale töötegijateks. Röövitud pidid tegema nõia mõisas ränka orjatööd. Süüa anti neile väga vähe ja puhkust vaid paar tundi ööpäeva jooksul. Palga asemel said nad piitsa, aga vastu hakata ei julgenud suurele nõiale keegi.

Ükskord röövis nõid meie kuninga ilusa tütre. Vana kuningas sai väga kurvaks ja muretses oma tütre saatuse pärast. Aga ühtki abinõud, kuidas oma tütart nõia käest päästa, ta ei teadnud, sest isegi sõjaväega ei julgenud ta võimsa nõia vastu minna.

Kuningatütre röövimisest sai teada naaberkuninga poeg, kes otsustas kuningatütre ära päästa. Ta pidas kaua aega plaani, aga ühtki head mõtet tal pähe ei tulnud. Viimaks otsustas ta targa käest nõu küsima minna. Tark ütles: „Kuningatütre päästmine on küll raske, aga kui sa julge mees oled, siis saad hakkama.“ Ta andis kuningapojale kolm asja: liivatera, puuoks ja veetilk. „Kui nõid tuleb teid takistama, siis viska kõigepealt maha liivatera, seejärel puuoks ja kõige viimasena veetilk,“ õpetas nõid. Seejärel selgitas ta, kuidas nõia juurde jõuda.

Kuningapoeg pani targa antud abivahendid kindlasse kohta ja asus teele. Tal kulus mitu päeva aega, enne kui ühel neljapäevaõhtul nõia elukoha üles leidis. Õnneks ei olnud nõida kodus, ta oli luua seljas teise nõia poole peole läinud.

Noormees seletas neiule oma plaani ja kavatsuse ära. Nad võtsid tallist kaks kõige paremat hobust, istusid neile selga ja kihutasid minema. Öösel oli hea põgeneda, sest nõid polnud veel koju jõudnud ja kuningatütre kadumist märganud.

Aga päikesetõusu ajal nägid nad nõida endale suure musta kuke seljas järgi kihutamas, käes suur nui. Nõid välgutas hambaid ja keerutas nui, arvates, et saab kohe põgenejad kätte. Kuningapoeg nägi, et neil pole pääsu ja viskas targa antud liivatera maha. Silmapilkselt kerkis määratu suur mägi nõia ja põgenejate vahele. Kukk ei jõudnud üle mäe lennata ning nõid jäi maha, aga põgenejad kihutasid edasi.

Umbes paari tunni pärast kuulsid põgenejad suurt vuhinat, taha vaadates nägid nad, et nõid on jällegi neile järgi jõudnud. Nüüd võttis kuningapoeg oksa ja viskas maha. Silmapilkselt kasvas põgenejate ja nõia vahele suur ja paks mets, millest nõid oma kukega kergesti läbi ei saanud. Lõuna paiku kuulsid põgenejad selja tagant jällegi suurt mühinat ja kohinat. Kaugelt paistis neid kuke seljas taga ajav nõid. Kuigi alles oli targa antud viimane abivahend, ei tahtnud nad seda veel kasutada ja kihutasid edasi nii kiiresti, kui hobused veel suutsid. Hobused traavisid küll kõvasti, aga nõid kukega kihutas veel kiiremini, nii et vahemaad peaaegu enam polnudki. „Nüüd te minu käest enam ei pääse!“ hõiskas nõid.

Kuningapoeg nägi, et ei jää muud üle, kui võtta kasutusele viimane abivahend. Ta viskas veetilga maha. Ühekorraga tõusis maailmatu suur kohin ja mühin. Maha visatud veetilk hakkas kihisema ja iga silmapilguga kasvas veeväli sada sülda suuremaks. Nõid ja kukk jäid lainetava vee sisse. Viimaks läksid lained nii kõrgeks, et kiskusid nõia koos kukega vee alla. Nõid rabeles ja kukk peksis tiibadega, aga midagi ei aidanud. Mida rohkem nad rabelesid, seda suuremaks läks lainetus ja seda enam kiskus vesi neid põhja, kust nad enam välja ei pääsenud.

Kuningapoja maha visatud veetilgast tekkinud järv jäi koos nõia ja kukega põgenejate seljataha. Kuningapoeg viis kuningatütre isa juurde. Vana kuningas võttis neid suure rõõmuga vastu ja andis oma tütre päästjale naiseks.

Nõid Peipse järgi hakkas rahvas kuningapoja poolt maha visatud veetilgast tekkinud järve kutsuma Peipsi järveks ja teeb seda tänaseni. Järvesügavusse jäänud nõid ja kukk elavad seal tänaseni. Kalad käivad neid ilmast ilma togimas ja näksamas. Tülitajate eemale peletamiseks liigutavad nõid ja kukk oma ihuliikmeid, nii lainetabki vesi järves tänase päevani. Kui lained on Peipsil väga kõrged ja järv kurjakuulutavalt kohiseb, ütleb rahvas, et nõid tahab oma kukega järvest välja tulla.

Tagasiside õpilastelt

Millised õppeained olid projekti kaasatud?

Mida õppisin?

Mida uut sain teada?

Mis oskused arenesid?

Millised isikuomadused arenesid?

Kuidas sujus rühmatöö? Mis õnnestus hästi, mis oleks võinud olla paremini?

Kas antud aineteülene projekt oli huvitav? Põhjendan näidetega.

Nõuanded õpetajale järgmise projekti koostamiseks: mida võiks teha teisiti ja miks?

PEIPSI JÄRVE NIME PÄRITOLU – LEGENDID JA FAKTID

E. V. Ponomarenko (Petseri 3. Keskkool)

Õpilased joonistavad üles oma ettekujutuse tšuudist ning seletavad seda.

Lõimitavad ained: vene keel, eesti keel, kirjandus, ajalugu, kunstiõpetus

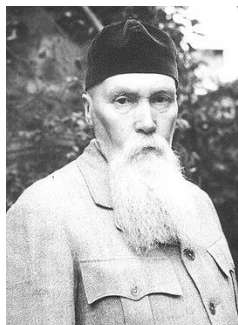
Peipsi järve eestikeelsel nimel (Peipsi) eesti keeles tähendust ei ole. Keeleteadlane Max Vasmer arvas, et see tuleb muistsest sõnast *peippo, mis tähendas metsvinti. Geograaf Andrei Manakov oletab, et see tuleb proto-balti keelest (tänapäevase läti ja leedu keele esivanem), kus sõna *paya-apus võis tähendada joogivee allikat.

Peipsi järve venekeelne nimi *Чудское озеро* (Tšudskoje ozero) tuleb sõnast „tšuud“ – selle nimega nimetasid venelased veel kuni 11. sajandini kõiki läänemeresoome rahvaid (soomlased, eestlased, isurid, vadjalased jt). Eestit nimetati tšuudide maaks ning sellega piirnevat suurt järve tšuudide järveks. Peipsiäärset piirkonda kutsutakse vene keeles *Причудье* (Pritšuudje).

Kust on aga pärit sõna „tšuud“? Rahva seas levinud seletus on selline, et läänemeresoome rahvaste keel oli venelastele võõras, imelik ja arusaamatu. „Imelik“ on vene keeles *чудный* (tšudnõi) ja „võõras“ *чужой* (tšužoi) – siit ka tšuudide nimetus.

Teine seletus on niisugune, et *чудь белоглазая* (tšud beloglazaja) ehk valgesilmne tšuud oli haldjate või härjapõlvlaste taoline mütoloogiline olend venelaste folklooris.

Kolmas seletus on, et tšuudid on mingi muistne müütiline rahvas. Vene rahvajutud kirjeldavad tšuude kui muinasjutuliselt rikkaid hiiglasi. Kui Vene tsaar hakkas neilt andamit nõudma, kolisid nad elama maa alla ja muutusid kurjadeks vaimudeks, kes peitsid end pimedates kohtades, mahajäetud majades, saunades ja isegi vee all. Tšuudid olid nähtamatud, kuid jätsid endast maha metsloomade või laste jälgi. Inimestele tegid nad kahju ja võisid nende lapsi enda omadega ära vahetada.

Vene kunstnik Nikolai Roerich (fotol) uskus, et rahvapärimustes ja legendides kajastuvad reaalsed ajaloolised sündmused, mida rahva kujutlusvõime on moonutanud. Legend Tšuudist oli Roerichi arvates seotud rahvaste ümberasumisega: „Ja nii see maa-alune tšuud ära läkski. Peegeldades rahvaste ümberasumist“.

Legende kusagil varjatud kohas eksisteerivast kõrge kultuuriga rahvast leidub mitmel pool maailmas.

Arutelu

1. Milline versioon sõna „tšuud“ päritolust meeldis teile kõige rohkem? Milline versioon tundub kõige usutavam?

2. Teie eest on reproduktsioon Nikolai Roerichi maalist. Mida teie kujutlusvõime sellel pildil näeb?

Nikolai Roerich „Tšuud on läinud maa alla“ (1913)

Loominguline ülesanne

Kuidas teie endale tšuudi või tšuude ette kujutate? Joonistage ja selgitage oma joonistust.

Kasutatud allikad

Поспелов Е. М. Географические названия мира: Топонимический словарь.— 2-е изд., стереотип.— М.: Русские словари, ООО «Издательство Астрель», ООО «Издательство АСТ», 2001

Палакс В. Г. По Псковско-Чудскому водоёму: Справочник-путеводитель для туриста. — Л.: Лениздат, 1974.

http://wiki2.org/ru/Чудско-Псковское_озеро

https://ru.wikipedia.org/wiki/Чудское_озеро

М.В. Казаринов, Катера и Яхты, №18, 1969 год „На озере Чудском под парусами“

<http://motorka.org/raznoe/1236-na-ozere-chudskom-pod-parusami.html>

„О чем молчит Чудское озеро“ http://storyfiles.blogspot.com/2017/12/blog-post_83.html